

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

MORTA VAITKEVIČIENĖ
Teisės ir valdymo iššęstinių studijų programa

ŠIUOLAIKINĖ SOCIALINĖ VALSTYBĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Doc. dr. Ernestas Spruogis

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VALSTYBĖS SAMPRATA	8
1.1 Valstybės požymiai	8
1.2 Valstybės esmę aiškinančios teorijos	11
2. VALSTYBĖS IR SOCIALINIO TEISINGUMO SANTYKIS	13
2.1 Pagrindiniai socialinio teisingumo teorijų aspektai.....	14
2.2 Socialinės valstybės apibrėžtis	18
2.3 Socialinio teisingumo išraiška Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.....	23
3. TEISĖS IR SOCIALINĖS POLITIKOS VAIDMUO, KURIANT SOCIALINĘ VALSTYBĘ LIETUVOJE	29
3.1 Socialinio politikos modelio pasirinkimo svarba	29
3.2 Socialinės valstybės praktinis įgyvendinimas Lietuvoje.....	31
4. IŠŠŪKIAI ŠIUOLAIKINĖMS SOCIALINĖMS VALSTYBĖMS	34
4.1 Ekonominio augimo krizė	35
4.2 Globalizacijos iššūkiai.....	37
4.3 Socialinių valstybių vidiniai prieštaravimai.....	41
IŠVADOS.....	43
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	45
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	52
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	53
PRIEDAI.....	54

IVADAS

Temos aktualumas. Daug kalbama apie socialinės valstybės reikalingumą bei jos suvokimą. Socialinė valstybė nesiekia ekonominio gėrio kaip pagrindinio tikslo. Ekonomika turi gelbėti siekiant geresnių gyvenimo sąlygų, o socialinė valstybė turi garantuoti visas teises, kurias turi pilietis gyvendamas valstybėje. Taip jam yra garantuojamos vienodos gyvenimo galimybės bei tobulėjimo ir saviraiškos būtinumas. Socialinėje valstybėje vykdoma socialinė politika, įvairios socialinės apsaugos programos dažnai dar nesulaukia tinkamo dėmesio. Socialinė politika nuvertinama, suprantama kaip parama, pagalba žmogui, kuris nesugeba savimi pasirūpinti. Tačiau socialinė politika įprasmina žmogaus klestėjimą bei žmogiškųjų santykių vystymąsi. Svarbus vaidmuo, kartais net pagrindinis, socialinėje politikoje skiriamas valstybei. Jos galioje yra teisinė - įstatyminė bazė, kuria vadovaudamasi koordinuoja, organizuoja ir galiausiai realizuoja socialinę politiką ir socialinę apsaugą.

Socialinės valstybės sukūrimas yra kiekvienos valstybės siekis, nes tik tokia valstybė, pasitelkdama visą savo teisinę - įstatyminę bazę, įtvirtina socialinį teisingumą, užtikrina žmonių teisių ir laisvių gynimą, pilietinių ir valstybinių struktūrų bendradarbiavimą, padeda formuoti pilietinei visuomenei. Būtina pažymėti, kad kiekviena socialinė valstybė turi pasirinkti sau tinkamą ir socialinės politikos modelį, kuris šalyje teiktų efektyvią naudą. Be to, kad valstybė galėtų vadinti socialine neužtenka vien tik deklaruoti, kad valstybė tokia yra. Visa valstybės veikla, kuri įtvirtina valstybingumą, pilietines, politines, socialines, ekonomines, kultūrinės teises ir laisves, turi būti įtvirtinta ir pagrindiniame šalies įstatyme Konstitucijoje.

Žvelgiant į Lietuvos valstybę susidaro situacija, kuri Lietuvą įterpia tarp dviejų ribų – tik palikus sovietinės sistemos suformuotą socialinę politiką, visą teisinę sistemą ir apskritai, visą valstybės suvokimą, darosi reikalinga taikytis prie naujų Europos Sąjungos (toliau - ES) reikalavimų. Tačiau visų ES valstybių - narių socialinės politikos sistemų, teisinės bazės ir valstybių suvienodinti neįmanoma dėl didelių gyvenimo lygių skirtumų, todėl šio tikslo ir nereikėtų siekti. Kuriant socialinę valstybę ir pačią gerovę, visų pirma reikėtų atsižvelgti į kultūrinius, ekonominius, socialinius, politinius rodiklius bei istorinį paveldą.

Temos problemiškas. Atkūrus Nepriklausomybę Lietuvai buvo pakankamai lengva nuosekliai pereiti prie kokio nors Europinio ar jam artimo socialinės valstybės modelio, tačiau šalis kūrė laisvosios rinkos ekonomiką. Socialinės valstybės kūrimas buvo atidedamas „geresniems laikams“, motyvuojant tuo, kad būtina mažinti vyriausybės išlaidas socialinėms reikmėms siekiant sukurti ekonominės erdvės atvirumą verslui. Dabar, nepaisant daugelio teigiamų pasiekimų, Lietuvoje vis dar nėra nei ryškių socialinės valstybės formavimosi požymių, nei pastangų racionaliau rinktis tam tikrą socialinės politikos modelį beveik nėra. O šiuo metu

veikiant tiek europeizacijos, tiek globalizacijos procesams, socialinės problemos pasaulyje, ES valstybių narėse, tame tarpe ir Lietuvoje vis aštrėja.

Tyrimo šaltiniai. Socialinės valstybės, socialinio teisingumo ir socialinės politikos temos teoriniame lygmenyje yra gana nuodugniai išanalizuotos teisės, valstybės, politikos ir istorijos knygose bei įvairiose publikacijose. Šia tema rašė tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkai. Tačiau yra pasigendama gilesnių mokslinių tyrimų, susijusių su Lietuvos socialinės valstybės kūrimosi perspektyvomis ir analizavimu.

Tarp užsienio šalių mokslininkų – teoretikų didžiausių socialinės (gerovės) valstybės šalininką galime išskirti G. Esping-Andersen. Socialinės valstybės apibrėžtimi domėjosi ir rašė C. Ofee, F. G. Castels, A. Brigs. Pastarieji analizavo tiek socialinę valstybę, tiek ir socialinę politiką įtakojančius kultūrinius ir ekonominius faktorius.

Prof. habil. dr. A. Vaišvila daugiausiai rašė teisinės valstybės tematika, tačiau jo knygoje *„Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“* yra formuluojama socialinės teisinės valstybės samprata, kurią galėtume laikyti šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės doktrinos kūrimosi Lietuvoje ištakomis. Jo publikacijose *„Teisinė valstybė ir jos perspektyvos“*, *„Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės“* taip pat galima surasti samprotavimų apie socialinės teisinės valstybės koncepciją, jos svarbą ir socialinių valstybių vidinius prieštaravimus.

Vertingų darbų socialinės valstybės tematika yra parašęs doc. dr. E. Spruogis. Jis savo disertacijoje *„Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos“* analizuoja pagrindinius valstybės socialinės paskirties aspektus ir principus. O prof. dr. J. Žilys straipsnyje *„Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje“* ir prof. dr. E. Kūris pranešime *„Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“* socialinę valstybę nagrinėja konstitucinės teisės ribose.

Socialinio teisingumo klausimais Lietuvoje yra rašę E. Spruogis, T. Birmontienė, A. Vaišvila. Vienas naujesnių socialinio teisingumo tematikos publikacijų yra J. Bieliauskaitės *„Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje“*. Ši publikacija išsiskiria iš kitų, nes socialinis teisingumas perkeliams į praktinį lygmenį.

Darbe analizuojami ir užsienio autorių darbai socialinio teisingumo temomis - J. Rawlso *„Teisingumo teorija“* (*A Theory of Justice*), R. Nocziko *„Anarcija, valstybė ir utopija“* (*Anarchy, State and Utopia*) ir F. A. Hayeko *„Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė“*.

Valstybės socialinė orientacija ir socialinio teisingumo principo įtvirtinimas valstybėje grindžiamas žmogaus socialinių ir ekonominių teisių užtikrinimu. Todėl magistro baigiamajame darbe buvo remtasi doc. dr. K. Lapinsko *„Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“* ir prof. dr. T. Birmontienės *„Konstitucinės teisės gauti pensiją interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo*

jurisprudencijoje“ pranešimais. Autoriai socialines – ekonomines žmogaus teises laiko svarbia žmogaus konstitucinių teisių sritimi. Šios teisės ir jų socialinė apsauga nagrinėjamos pasitelkiant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) nutarimus.

Doc. dr. A. Guogis, vienas žinomiausių mokslininkų, kuris analizuoja Lietuvos socialinę padėtį, t. y. socialinę apsaugą, socialinį administravimą, globalizaciją ir socialinę politiką. Todėl analizuojant Lietuvos valstybę ir socialinės politikos formavimosi ypatybes ir tendencijas, socialinę apsaugos sistemą buvo remtasi A. Guogio publikacijomis – „*Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio*“, „*Globalizacijos ir gerovės valstybių santykio problema*“, „*Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese*“.

Prof. dr. V. Laurėnas monografijoje „*Normalios politikos genezės atvejis. Lietuvos politinės sociologijos studija*“ analizuoja Lietuvą, jos vykdomą politiką ir problemas, su kuriomis ji susidūrė pokomunistinės transformacijos kontekste.

Magistro baigiamajame darbe taip pat nagrinėjama ir norminė literatūra. Daug dėmesio skiriama Konstitucinio Teismo nutarimams, kuriuose parodoma Lietuvos valstybės socialinė orientacija bei valstybės pareigos socialinių žmogaus teisių apsaugos srityje.

Kaip tyrimo šaltinis pateikiami ir statistiniai duomenys, kuriais remiantis pateikiama Lietuvos valstybės esama situacija.

Reikia akcentuoti, kad dauguma pasirinktų šaltinių produktyviai buvo panaudoti teisininkų, istorikų, sociologų, ir politologų darbuose. Tai vertingas tyrimo šaltinis. Mokslininkų darbai leido pasinaudoti jau sukaupta tyrimo medžiaga, ją apibendrinti ir tuo sudaryti pagrindą tolimesniems vertinimams. Tikimasi, kad pavyks šiuos, visiems žinomus šaltinius, panaudoti ir parodyti kitame fone.

Darbo praktinė reikšmė. Nors socialinės valstybės idėja ir nėra tiesiogiai įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija), tačiau iš jos straipsnių formuluotės galima išvelgti, kad Lietuvos valstybė, remdamasi socialinio teisingumo, proporcingumo, konstitucinio lygiateisiškumo principais, užtikrina žmonių socialines - ekonomines teises, o per šių teisių užtikrinimą yra įrodoma valstybės socialinė orientacija. Socialinės valstybės idėją nuolat papildo Konstitucinio Teismo formuojama doktrina, Seimo priimami ir keičiami teisės aktai, mokslo darbai. Todėl šiuo darbu siekiama parodyti ir išsiaiškinti problemas, su kuriomis susiduria Lietuva, kurdama socialinę valstybę. Manome, jog būtina nagrinėti socialinės valstybės kūrimosi specifiką ne tik teoriniame, bet ir praktiniame lygmenyje, nes šios idėjos mokslinis aspektas pereina į praktinę plotmę.

Darbo tikslas – išanalizuoti ir įvertinti šiuolaikinės socialinės valstybės paradigmą socialinės politikos ir socialinės apsaugos kontekste, siekiant atskleisti, kaip Lietuvos kuriamos

socialinės valstybės modelis teisiškai reglamentuojamas ir įgyvendinamas praktikoje. Iškelto darbo tikslui realizuoti būtina:

1. Aptarti valstybės požymius ir jos esmę aiškinančias teorijas;
2. Atskleisti socialinio teisingumo, kaip vieno iš socialinės valstybės principų, sampratą ir jo įgyvendinimą;
3. Išanalizuoti socialinės valstybės sampratų įvairovę ir jos paskirtį;
4. Nustatyti praktinį socialinės valstybės įgyvendinimą Lietuvoje;
5. Išsiaiškinti su kokiais iššūkiais susiduria šiuolaikinės socialinės valstybės.

Tyrimo objektas – socialinės valstybės ypatumai, o **tyrimo dalykas** – socialinės valstybės ypatumai Lietuvoje.

Hipotezė. Socialinė valstybė – teisinė demokratinė konstrukcija, kurios socialinė orientacija pasireiškia per socialinių – ekonominių žmogaus teisių užtikrinimą, vykdant efektyvią socialinę politiką.

Tyrimo metodai. Teisingai panaudoti tyrimo metodai lemia ne tik tyrimo kryptingumą, bet ir viso tyrimo proceso veiksmingumą. Siekiant visapusiškai išanalizuoti tiriamus reiškinius, magistro baigiamajame darbe naudojamos šiais tyrimo metodais – lyginamuoju, dokumentų analizės, apibendrinimo, lingvistiniu, sintezės ir dedukcijos – kaip tyrimo objekto pažinimo būdais.

Lyginamasis metodas taikomas tiriant įvairius mokslo šaltinius, autorių nuomones ir lyginant jas tarpusavyje. Išskiriami skirtumai ir panašumai socialinės valstybės, valstybės ir socialinio teisingumo teorijų klausimais.

Dokumentų analizės metodas taikomas nagrinėjant norminius teisės aktus.

Lingvistinio metodo pagalba formuluojamos pagrindinės sąvokos.

Apibendrinimo metodas naudingas tuo, jog jį taikant pereinama prie esminių teiginių. Darbe apibendrinama naudota literatūra, daromos išvados, formuluojami pagrindiniai darbo teiginiai.

Sintezės metodu skirtingos socialinės valstybės, valstybės ir socialinio teisingumo teorijos nagrinėjamos ieškant bendrų, jas visas siejančių bruožų. Dedukcijos metodas leido jau sukauptą ir teoriškai ištirtą medžiagą susisteminti ir iš jos padaryti nuoseklesnes ir tikslesnes išvadas. Teisingos išvados gali būti gautos tik kompleksiskai taikant dokumentų analizės, lyginamąjį, apibendrinamąjį, lingvistinį, sintezės ir dedukcijos metodus.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, kurie pagal analizuojamo klausimo pobūdį skirstomi į poskyrius, ir išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, statistiniai duomenys.

Pirmame skyriuje analizuojama valstybės samprata, apibūdinami pagrindiniai valstybės komponentai – teritorija, tauta ir valdžia. Toliau lyginamos valstybės kilmę aiškinančios teorijos.

Antrame skyriuje aptariamos socialinio teisingumo teorijų interpretacijos J. Rawlso, R. Nozicko ir A. F. Hayeko darbuose. Plėtojamas socialinio teisingumo principas, kaip vienas iš pagrindinių socialinės valstybės principų. Vėliau bandoma parodyti, kaip šis principas yra įgyvendinamas Lietuvos teisinėje sistemoje, remiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Aptariamos autorių interpretacijos socialinės valstybės klausimu. Socialinės teisinės valstybės, socialiai orientuotos valstybės ir gerovės valstybės sampratų skyrimas. Taip pat nurodoma ir socialinės valstybės paskirtis.

Trečiame skyriuje modeliuojamas socialinės valstybės įgyvendinimas Lietuvoje socialinės politikos ir socialinės apsaugos kontekste. Nurodoma su kokiomis problemomis Lietuva susiduria kurdama socialinę valstybę.

Ketvirtame skyriuje analizuojama, su kokiais iššūkiais ir sunkumais susiduria šiuolaikinės socialinės valstybės XXI a. Pastebima, kad kai kurie socialinių valstybių bruožai pasižymi tendencija silpnėti.

1. VALSTYBĖS SAMPRATA

Iš įvairių visuomenės organizavimo formų valstybė turi didžiausią reikšmę žmonių gyvenime. Visų pirma, žmogus, gyvenantis valstybėje, jaučiasi saugus. Jis saugus ir fizine ir moraline prasme. Senovėje gyvavusių valstybių reikšmė žmogaus gyvenime buvo labai didelė. Ji tvarkė ir kontroliavo visas žmogaus gyvenimo sritis. Asmeniu jis buvo laikomas tik tuo atveju, jei jis buvo valstybės pilietis, kitaip jis neturėjo jokių teisių ir buvo prilyginamas vergui (pvz. Senovės Atėnai).

Palaiptiesiems valstybė susiformavo į tokią visuomenės organizavimo formą, kuri skirta visuomenės vientisumui ir jos valdžiai užtikrinti. Valstybė, vykdydama visuomenei naudingas funkcijas, tuo pačiu tarnauja visuomenės interesams. Be šių valstybės atliekamų funkcijų būtų neįmanoma visuomenės pažanga, civilizuotos visuomenės egzistavimas ir raida.

Dabar valstybė apibrėžiama kaip viešosios valdžios politiškai suvereni teritorinė organizacija, turinti specialų aparatą ir gebanti padaryti savo paliepiamus privalomus visai šaliai.¹ Bet šis valstybės modelis susiformavo ne iš karto. Jį lėmė ilgas istorinis žmonijos formavimosi laikotarpis. Jau iš valstybės sąvokos galima išskirti tris pagrindinius valstybės elementus: tautą (*state population*), teritoriją (*defined territory*) ir valdžią (*state government*). Tokius kriterijus vieni iš pirmųjų išskėlė ir pateikė G. Jelinekas, M. Römeris. Šie trys valstybės elementai išskiria valstybę iš kitų socialinių junginių. Tačiau kiekvienas iš šių elementų turi savus požymius ir ypatumus, todėl reikėtų kiekvieną požymį panagrinėti atskirai, pabandyti atskleisti šių elementų įtaką valstybei, bei juos siejančius ypatumus.

1.1 Valstybės požymiai

Kad atsirastų ir gyvuotų valstybė, pirmiausia yra reikalingi žmonės, tam tikra žmonių bendruomenė. Todėl pirmasis valstybės elementas yra tauta. Tarpukario Lietuvos teisininkas M. Römeris pažymėjo, kad terminas „visuomenė“ netinka tautai apibūdinti, „<...> nes visuomenės sąvoka yra platesnė už valstybės sąvoką. <...> Visuomenė nėra vienalytė, ji nesudaro individų masės, joje veikia ne skaičius, ne kiekis, bet kokybinis organizacinis veiksnys. <...> Tautai apibūdinti netinkami terminai yra ir „liaudis“, „gyventojai“, „žmonės“. <...> Liaudies sąvoka yra per siaura, nes ji neapima tam tikros teritorijos žmonių visumos arba visų tos teritorijos žmonių. <...> Gyventojai netinka, nes gyventojais gali būti ir svetimšaliai, o iš kitos pusės valstybės valdiniais ar piliečiais gali būti žmonės, niekuomet jos teritorijoje nebuvę. <...> O žmonių terminas sutampa su sąvoka „visi“, todėl terminas žmonės vėlgi yra per platus.“²

¹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 27.

² Römeris M. Valstybė. Vilnius: Pradai, 1995. T.1. P. 2-4.

M. Römeris iškėlė dvi tautos sąvokas, t. y. *tauta – populus* ir *tauta – natio*.³ Valstybės piliečių bendruomenė yra *tauta-populus*. *Tauta-populus* yra grynai politinis valstybės piliečių junginys ir jis gali egzistuoti tik tol, kol egzistuoja valstybė. Jeigu valstybė suyra arba ją pasidalina gretimos valstybės, tai jos *tauta-populus* suyra, išsiskirsto ir įsilieja į kitų valstybių *tautas-populus*. Kitas termino „tauta“ suvokimas, kai tauta suvokiama, kaip etninė-kultūrinė žmonių, kuriuos jungia keletas iš šių požymių, t. y. bendra kalba, bendra religija, bendra istorinė praeitis, daugiau ar mažiau aiškus teritorinis apsigyvenimo centras, bendruomenė yra *tauta-natio*. Nebūtinai sutampa su valstybe ir gali egzistuoti tiek valstybės viduje, tiek visai be valstybės.

Nors valstybės egzistavimo pagrindas yra jos piliečiai, t. y. *tauta-populus*, bet ir *tautos-natio* egzistavimas visais laikais buvo svarbus politinis veiksnys. *Tauta-natio* neretai tampa tos bendruomenės, kurios pagrindu pradeda kurtis valstybė ir, aišku, formuotis *tauta-populus*.

Kai kuriais atvejais *tauta-natio* ir *tauta-populus* sutampa. Tačiau tai labai retas reiškinys, nes tikrovėje net ir gryniausioje vienatautėje valstybėje galima aptikti kitų *tautų-natio* atstovų bendrijų, tautinių mažumų ar imigrantų, kurie būdami tos valstybės piliečiais yra jos *tautos-populus* dalis.

Kitas esminis valstybės požymis – teritorija, kurioje gyvena socialinė bendrija. Valstybės teritorija – žemės rutulio dalis, kurios atžvilgiu taikomas valstybės suverenitetas. Valstybės teritorija susideda iš sausumos, vandens ir oro erdvės. Į valstybės teritoriją įeina žemės, jų gelmės.⁴

Esminis skirtumas tarp šiuolaikinių valstybių ir ankstesniais laikais egzistavusių yra tai, kad seniau visos valstybės siekė kurti kuo didesnes ir galingesnes valstybes, nebuvo griežtai nustatytų ribų tarp valstybių. Tačiau po Vestfalijos⁵ (1648 m.) taikos sutarties padėtis pasikeitė. Valstybių sienos nusistovėjo pagal valstybių galios tarpusavio santykį ir teritorijos perleidimas jau vykdavo sudarant sutartis.

Todėl šiandien labai svarbus valstybės teritorijos elementas yra valstybės sienos, kurios apriboja vienos valstybės teritoriją nuo kitos. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas taip apibūdina valstybės sieną – „tai linija ir šia linija einantis vertikalus paviršius, apibrėžiantis Lietuvos Respublikos teritorijos ribas sausumoje, žemės gelmėse, oro erdvėje, vidaus vandenyse, teritorinėje jūroje ir jos gelmėse.“⁶ O Konstitucijos 10 straipsnyje yra pabrėžiama, kad valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinių darinių.

³ Römeris M. Valstybė.....P. 4-13.

⁴ Katuoka S. Valstybės ir teisės teorijos pagrindinės kategorijos. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997. P. 19.

⁵ Tarptautinės teisės prasme Vestfalijos taikos sutartimi buvo įtvirtintos šios normos: *pacta sunt servanda* - konfliktai turėjo būti sprendžiami taikiomis priemonėmis ir tik jo neišsprendus buvo galima pradėti teisėtą karą prieš pažeidėją. Įsivyravo teisingo karo (*bellum justum*) doktrina.

⁶ Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 42-1192.

Konstitucijos 47 straipsnyje detaliau yra akcentuojama, kas Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso, t. y. žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai, išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje.

Kaip matome, kiekviena valstybė turi monopolinę teisę į tam tikrą žemės plotą, t. y. yra valstybės gyvavimo pagrindus. Teritorija – tai viena svarbiausių bet kurios valstybės egzistavimo sąlygų ir, jeigu kuriame nors apibrėžtame sausumos plote yra įsikūrusi viena valstybė, tai tame plote negali būti jokios kitos valstybės.

Trečias valstybės požymis yra valstybinė valdžia. Apskritai galima teigti, jog valdžia atsirado kartu su žmonių visuomene. Tai senovinė ir visuotinė bet kokios socialinės organizacijos universali savybė, kuriai būdingi tokie elementai kaip viešpatavimas ir pavaldumas. Jau pirmąsias bendruomeninės santvarkos organizacija pasižymėjo valdžia. Pradžioje valdžia nedavė kokių nors realių materialinių privilegijų, pirmiausia ji buvo grindžiama autoritetu. Tuo metu veikė atitinkamos socialinės normos ir stiprią įtaką darė įvairūs papročiai, kurie tuo metu buvo pagrindinis žmonių santykių reguliatorius. Tačiau pamažu valdžia pradėjo keistis ir įgauti absoliučiai naujas formas.

Tačiau kaip valstybės požymis mums svarbi yra politinė valdžia, realiai pasireiškianti per valstybės valdžią, kuri nustato piliečių, visuomenės ir pačios valstybės tarpusavio santykius. Šiuo atveju valstybė laikoma visuomenės politine organizacija, kuriai suteiktas valdingų prerogatyvų kompleksas. Todėl valstybės, arba politinė valdžia dar vadinama viešąja valdžia, nes ji veikia visuomenės vardu ir atstovauja jos interesams.⁷

Valstybės suverenitetas yra neatsiejamas valstybinės valdžios elementas, pasireiškiantis valstybės nepriklausomybe santykiuose su bet kuria kita valdžia šalies viduje bei tarptautiniuose santykiuose.⁸ Anot G. Mesonio, valstybės suvereniteto kriterijus papildo valdžios kriterijų, nurodydamas pastarosios veiklos galimybes ir subordinacinę vietą.⁹ Taigi, valstybės valdžios suverenitetas valstybės viduje reiškiasi:

1. Universalumo galiomis, apimančiomis visus gyventojus, visas partijas, visuomenines organizacijas;
2. Jos prerogatyvomis (tik valstybės valdžia turi teisę leisti visai visuomenei privalomus norminius aktus);

⁷ Bakaveckas A. Lietuvos vykdomoji valdžia. Vilnius: Eugrimas, 2007. P. 26.

⁸ Op cit.: Crawford J. The Creation of States in International Law. Oxford: Clarendon Press, 1979. P. 266.

⁹ Mesonis G. Valstybės požymiai konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30 (22). P. 37.

3. Viešoji valdžia turi tokių priemonių, kurių visuomenės valdžia neturi. Valstybės valdžios savarankiškumas ir nepriklausomybė nuo bet kurios kitos valdžios šalies viduje pasireiškia jos išimtinė teise laisvai spęsti visus reikalus.¹⁰

Tuo tarpu išorinis valstybės suverenitetas reiškia valdžios nepriklausomybę nuo kitų valstybių arba išorinių veiksnių. Todėl dabartinės tarptautinės teisės požiūriu negali būti pusiau suverenių valstybių, neleistini suvereniteto apribojimai, išskyrus valstybės tarptautinės atsakomybės už agresiją atvejus, taip pat tik valstybei savarankiškai sutikus, dažniausiai jungiantis į tarptautines organizacijas ir valstybių sąjungas.

Galime prieiti prie išvados, kad valstybės valdžia greta tautos ir teritorijos – kitų valstybės požymių, užima labai svarbią vietą, nes jį tarsi kitus paminėtus požymius įjungia į bendrą valstybės visumą.

1.2 Valstybės esmę aiškinančios teorijos

Tiek žvelgiant į praeitį, tiek šiandien matome, kad egzistuoja vienokios ar kitokios valstybės formos (pvz.: demokratija, monarchija ir kt.), vyrauja skirtingos politinės jėgos, ideologijos, rinkos ekonomikos valstybėse. Visa tai ir įtakoja valstybės esmę aiškinančių teorijų gausą. Tačiau reikia turėti omenyje, kad kiekviena teorija remiasi tam tikrais faktiniais duomenimis, konkrečia gyvenimo aplinka. Be to ir pačių teorijų kūrėjai turėjo savas ideologines pažiūras.

Pliuralizmas yra viena iš teorijų, aiškinančių valstybės esmę. Pačią valstybę pliuralistai traktuoja „<...> kaip tam tikrą konkrečių institucijų visumą, arba ją įvardija miglotu terminu „biurokratija“, aprėpiančiu visas valstybės dalis, išskyrus „politinę“, arba „renkamąją“ valdžią. <...> Paprastai pliuralistai atmeta „valstybės“ sąvoką kaip sukompromituotą praeities politinių teorijų atlieką.“¹¹

Ši teorija vertina socialinę, institucinę bei ideologinę įvairovę. Visuomenę sudaro įvairios žmonių grupės, kurios daro įtaką valstybinėms institucijoms, valstybės formuojamai politikai, priimamiems sprendimams. Todėl galime teigti, kad pliuralistinėje teorijoje, kiekvienam žmogui, kiekvienai grupei tenka dalelytė valstybės valdžios, jie dalyvauja valdant valstybę, o valstybė tampa visuotinės valios ir visos visuomenės interesų reiškėja. Tačiau pasireiškia vienas trūkumas, nes nenurodoma, koku mastu egzistuojanti institucinė santvarka leidžia piliečiams kontroliuoti priimamus sprendimus, susijusius su jų gyvenimo sritimis. Todėl šiuo atžvilgiu yra elito teorijos kritikuojama.

¹⁰ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija.....P. 29.

¹¹ Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos: liberaliosios demokratijos politika. Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 58.

Pliuralistams valstybė primena vėtrungę, nes ji tik atspindi interesų grupių pilietinėje visuomenėje balansą. O valstybinės organizacijos laikomos inertiškais interesų grupių spaudimo objektais. Politika yra įstatymų kūrimas, o įstatymų kūrimas yra spaudimo grupių kovos pergalių įteisinimas.¹²

Pliuralistinėje valstybėje visi pareigūnai vadovaujasi „viešuoju interesu,“ t. y politikai gerbia viešąją nuomonę ir savo politiką derina prie viešųjų poreikių. Vyriausybė atlieka tarpininkės vaidmenį. Vyrauja saugiklių ir atsvarų tarp įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių bei administracinės biurokratijos sistema. Tačiau pasitaiko atvejų, kai valstybės vykdoma politika nebeatspindi savo visuomenės ir nesiekia neutraliai tarnauti viešajam interesui. D. Heldas priduria, kad nėra vienintelio stipraus sprendimų priėmimo centro. Kadangi galia išskaidyta po visą visuomenę ir yra daug spaudimo taškų, atsiranda įvairių politinių formulavimo ir sprendimo priėmimo centrų.¹³ Pastebima, kad ir neopliuralistai pripažįsta, jog valdžia yra išskaidyta, tačiau tarp profesinio elito grupių, veikiančių skirtinguose valdžios organizacijų dariniuose.

Naujosios dešinės teorija iškelia laisvos rinkos visuomenę kartu su „minimalia valstybe“. Valstybė tėra pasyvus mechanizmas, kontroliuojamas jėgų, veikiančių už formalios politikos ribų, ir kad reali valdžia galiausiai priklauso pilietinės visuomenės grupėms. Ši teorija visiškai atmeta tiesioginį valstybės vadovavimą, teikiant viešąsias paslaugas, išskyrus nacionalinę gynybą bei viešosios tvarkos palaikymą. Politinis ir ekonominis gyvenimas turėtų būti asmens laisvės ir iniciatyvos sritis. Skirtingai nei pliuralistai, naujosios dešinės atstovai siekia apkarpyti tam tikrų grupių, kaip profesinių sąjungų, galią įgyvendinti savo tikslus ir uždavinius, kurti stiprią valdžią, sugebančią įgyvendinti įstatymą ir tvarką. O vienintelės įmanomos politinės institucijos yra tos, kurios palaiko laisvės sistemą, kurios padeda išsaugoti asmens autonomiją ir teises. Anot R. Nozicko, moraliai negalima pateisinti daugiau apimančios valstybės, kadangi ji pažeidintų individų teises.¹⁴

Elito teorijos šalininkai¹⁵ valstybę apibrėžia kaip prievartinę organizaciją, tam tikroje teritorijoje išlaikančią teisėtą jėgų naudojimo monopolį. Disponuoti teisėta prievartos galia yra skiriamasis valstybės bruožas. Valstybė turi sugebėti prisitaikyti prie savo aplinkos, kontroliuoti savo pavaldinius. Valstybę valdo tik renkamas valdantysis elitas ar biurokratija, tačiau atskirtos nuo platesnių socialinių sąjūdžių, politinių partijų ar socialiai privilegijuotų grupių. „<...>

¹² Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos.....P. 59.

¹³ Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 234.

¹⁴ Nozick R. Anarchy, State and Utopia. Oxford: Blackwell. 1974. P. 325.

¹⁵ Vilfredo Pareto (1849-1923) ir Gaetano Mosca (1858-1941) italų mokslininkai, kurie laikomi šiuolaikinių elito teorijų klasikais. Suformavo elito teorijos kertinius principus: 1. Elitas egzistuoja visur ir visada; 2. Jam priklauso tie individai, kurie turi visuomenėje labiausiai vertinamas savybes; 3. Elitas yra kintanti jėga; 4. Norėdamas išlaikyti savo pozicijas remiasi didžiąja visuomenės dalimi – masėmis.

Minimaliai valstybinis elitas šį monopolį turi apginti nuo potencialių vidaus ir išorės konkurentų, turi gebėti nustatyti privalomas veiklos taisykles subvalstybinėms organizacijoms ir grupėms, ir šias taisykles įtvirtinti policinėmis, teisinėmis bei administracinėmis priemonėmis.¹⁶ Šiandien rinkos visuomenėje valstybę išoriškai kontroliuoja verslo elitas. Todėl pagrindinis šios teorijos trūkumas yra kitų visuomenės sluoksnių nušalinimas nuo valstybės valdymo.

Labai artima elito teorijai yra technokratinė teorija, kuri valstybės valdymą patiki tik specialistams, kurių valdymas yra paremtas moksliniais metodais ir apskaičiavimais, o visa tai užtikrina visuomenės pažangą ir tolesnę evoliuciją. Neopliuralizmo teorijose valstybę taipogi valdo išrinktieji.

Marksizmo teorija valstybę traktuoja kaip vieningą organizaciją ir bet koks valdžios fragmentavimas tėra valdančiosios klasės siekis suskaidyti jau sąmoningą visuomenę. Jiems valstybė buvo kaip mašina, kapitalistų tiesiogiai valdoma iš išorės ir tenkinanti jų interesus. Taigi, kapitalo savininkai buvo tikrieji valstybinės politikos agentai, kurie kartu su politiniais – kariniais lyderiais gali visuomenei primesti savo politiką. Šie argumentai yra glaudžiai susiję su elito teorija.

Neopliuralizmas neužima apibrėžtos pozicijos dešiniųjų ir kairiųjų spektre. Neopliuralistai iškelia „profesionalizuotos valstybės modelį“. Jų teorijoje „<...> atsirado vidinė valdžios kontrolė, kurią vykdo dalykus išmanantys profesionalūs pareigūnai; kontrolė, kurią implikuoja valdžios fragmentavimas, įvykdytas siekiant sukurti interaktyvias politikos formavimo sistemas; taip pat toji kontrolė, kuri reiškiasi viešosios nuomonės pareiškimais specifiniais viešosios politikos klausimais.“¹⁷

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad visose teorijose vyrauja valstybės institucijų santykis su įvairiomis įtakingomis visuomenės grupėmis. Per šį santykį pasireiškia valstybės vaidmuo ir įtaka visuomenėje.

2. VALSTYBĖS IR SOCIALINIO TEISINGUMO SANTYKIS

Terminas „teisingumas“ yra vartojamas įvairiuose kontekstuose. E. Kūris pažymi, kad sąvoka teisingumas vartojama su įvairiausiais prediktais, kaip antai: „socialinis teisingumas“, „ekonominis teisingumas“, „rasinis teisingumas“, „etnis arba tautinis teisingumas“, <...> „teisingumas vyrų ir moterų atžvilgiu“, „administracinis teisingumas“, „tarptautinis teisingumas“, „konstitucinis teisingumas“.¹⁸ Teisingumas net apibūdinamas kaip teisės

¹⁶ Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos.....P. 197.

¹⁷ Ten pat, P. 346-347.

¹⁸ Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Konferencijos medžiaga. Neringa, 2001 // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

alternatyva, o visa tai komplikuoja paties teisingumo principo aiškinimą konstitucinėje jurisprudencijoje.

Labai paprastas teisingumo skirstymas į formalųjį ir materialųjį. Formalusis - reiškia teisingumą, kaip teismo sprendimą, kuris atitinka įstatymą. Paprastai tokios teisingumo sampratos nepakanka, nes ir patys įstatymai gali būti neteisingi, o kita vertus, ne visi vienodai gali pasinaudoti vienu ir tuo pačiu įstatymu. Todėl šiuo atveju būtina atkreipti dėmesį į materialųjį teisingumą, kuris suprantamas kaip paskirstymo tvarka arba kaip socialinis teisingumas. Jis apima dalyvavimo visuomenės kooperacijos naštos (pvz., įvairūs mokesčiai valstybei) ir naudos (pvz., valstybės institucijų teikiamų paslaugų, paramos) paskirstymą.

A. Vaišvila teisingumą suprantą keliomis prasmėmis:

1) etnis – teisių ir pareigų vienovė, egzistuojanti kaip asmens vidinis įsitikinimas derinti savo naudą su artimo nauda ir garantuojamas asmens laisvių apsisprendimu, sąžine bei visuomenės nuomone;

2) teisinis (arba paskirstomasis) teisingumas – teisių ir pareigų vienovė, įtvirtinta įstatymu ir garantuojama valstybės prievarta;

3) socialinis teisingumas – tai asmens ir valstybės bendradarbiavimas, suteikiant konkretaus asmens teisiniam statusui teisių ir pareigų vienovės pavidalą. Ši teisingumo forma kuriama asmens socialiniam neveiksnumui įveikti ir visuomenės stabilumui garantuoti.¹⁹

Nors pats autorius socialinio teisingumo nelaiko teisingumu ir iš principo priešingas jis pačiai teisingumo esmei. Anot jo, socialinis teisingumas, kiek jis nepavaldu tiesiogiai suprantamai teisių ir pareigų vienovei, nėra teisinis: jis kyla ne iš asmens teisės, o tik iš teisėto intereso, iš visuomenės geraširdiškumo, socialinio solidarumo, iš to fakto, kad asmuo gyvena tam tikroje bendrijoje ir kad visi tos bendrijos nariai reikalingi vienas kitam ne tik kaip daiktinių paslaugų keitimosi subjektai, bet ir kaip sąlyga, kad dėl buvimo šalia vienas kito jie darytų vienas kitam teigiamą įtaką, išliktų žmonėmis.²⁰

Kadangi teisingumas pasireiškia įvairiomis formomis, toliau aptarsime pagrindinius socialinio teisingumo teorijų aspektus ir jo teisinį įtvirtinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

2.1 Pagrindiniai socialinio teisingumo teorijų aspektai

Socialinio teisingumo idėja gerai žinoma nuo Antikos laikų, nes nuo senovės žmonės svajojo apie socialiai teisingai sutvarkytą visuomenę. Jiems socialinio teisingumo troškimo idėja buvo pati stipriausia, o šį siekį reikia suprasti ne tik siaurai, kaip tam tikro pajamų lygio ar

¹⁹ Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas) // Jurisprudencija. 2002, Nr. 24 (16). P. 201-202.

²⁰ Ten pat, P. 200.

viešojo saugumo užtikrinimą, bet ir kaip socialinius – psichologinius dalykus. Tačiau socialinio teisingumo teorijų interpretavimas išpopuliarėjo po Antrojo pasaulinio karo.

Kaip jau buvo užsiminta, socialinis teisingumas dar vadinamas paskirstomuoju, nes jis nusako tai, ar teisingai įvairios institucijos paskirsto socialinio bendradarbiavimo naudą ir našą, kurią sudaro: teisės ir jų stoka, privilegijos ir jų stoka, lygios ir nelygios galimybės, galia arba priklausomybė, turtas ir skurdas.

J. Rawlsas yra laikomas vienas įtakingiausių praėjusių šimtmečio teisingumo teorijų analizės autoritetų. J. Rawlsas siūlo tokią teisingumo teoriją, kuri nepriklauso nuo religinių, filosofinių, moralinių ar kitokių įsitikinimų įvairovės. Jis remiasi procedūrine kategorinio imperatyvo interpretacija bei moderniu visuomeninės „sutarties teorijos minties eksperimentu“ bandydamas atrasti tokias sąlygas ir taisykles, pagal kurias atskiras individas galėtų priimti racionalų, visiems priimtina teisingą sprendimą.²¹ Todėl jo teisingumas yra susijęs su išteklių skirstymo schema, nes šios schemas yra būtinos visų gerovės sąlyga. Savo teisingumo teorijoje jis bandė sujungti laisvės, lygybės ir efektyvumo principus, sukuriant lygiateisio bendradarbiavimo sąlygas, kurios būtų naudingos visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų gerovės suvokimo. B. Barry pastebėjimu, J. Rawlso teisingumo teorijoje socialinis teisingumas laikomas visuomenės pamatinės struktūros prediktu.²²

Pasak J. Rawlso, teisingumą bus galima įgyvendinti tik susitarus dėl išteklių skirstymo principo, kurio svarbiausia savybė nešališkumas. Principų nešališkumas yra tai, kad toks asmuo, dalyvaujantis nustatant principus, nebus suinteresuotas nauda sau. Sudaryti teisingumo principai bus neistoriniai, arba galutinio rezultato, principai.²³ Mąstytojas iškelia šiuos pagrindinius ir visuotinius teisingumo principus: 1. Kiekvienas turi vienodą teisę į pagrindinių laisvių sistemą; 2. Socialinė ir ekonominė nelygybė galima, jei ji: a) maksimaliai pagerina vargingųjų padėtį; b) visi turi vienodas galimybes socialinių padėčių ir tarnybų atžvilgiu.²⁴ Pagal šiuos principus turi būti skirstomos gėrybės. Šie du principai dedukuojami iš vieno bendro, kuris gali būti nusakytas taip: visos socialinės vertybės – laisvė ir galimybės, pajamos ir turtas, savigarbos pagrindai – visiems turi būti paskirstomos po lygiai, nebent nelygus kurių nors ar net visų šių vertybių paskirstymas yra naudingas visiems.²⁵ Taigi, J. Rawlsas įtvirtina lygybę kaip vienintelį teisingą paskirstymo pagrindą.

Taikydamas šiuos principus prie realių gyvenimo sąlygų J. Rawlsas nurodo, kad pirmasis principas yra pirminis konstitucinio susirinkimo standartas, o antrasis (dar vadinamas skirtumo, arba diferenciacijos principu) – taikomas įstatymų leidybos stadijoje ir atspindi vieną

²¹ Baublys L. Teisingumo sampratos problema globalizacijos procese // Jurisprudencija. 2002, Nr. 42 (34). P. 22.

²² Barry B. Teisingumo teorijos. Socialinio teisingumo traktatas. Vilnius: Eugrimas, 2002. T.1. P. 166.

²³ Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. P. 60-65.

²⁴ Ibid, P. 60-65.

²⁵ Ibid, P. 60-65.

iš svarbiausių politinio bei socialinio teisingumo uždavinių – sudaryti sąlygas paskirstyti gėrybes taip, kad tie kurių būklė blogiausia, galėtų įgyvendinti pirmąjį teisingumo principą, t. y. jie galėtų pasinaudoti tomis laisvėmis, kurios vienodai teikiamos visiems.²⁶ Šie principai yra taikomi ne konkrečioms transakcijoms ar paskirstymo aktams, o institucinei visuomenės struktūrai, viešajai teisės sistemai ir įstatymams.²⁷

Pažymėtina, kad J. Rawlsas nurodo ir pamatines laisves. Lygios pamatinės laisvės pirmajame teisingumo principo yra konkretizuojamos pateikiant tokį jų sąrašą: minties ir sąžinės laisvė; politinės laisvės ir asociacijų laisvė; taip pat laisvės, kurias suponuoja asmens laisvė ir jo neliečiamybė; galiausiai teisės ir laisvės, kurias garantuoja teisės viršenybė (*rule of law*).²⁸ Išvardytoms laisvėms suteikiamas ypatingas statusas. Jos turi absoliučią vertę viešojo gėrio atžvilgiu ir yra vienodai garantuojamos visiems piliečiams.

Tačiau šalia traktuojamos laisvės ir lygybės J. Rawlsas nurodo visuomenėje socialinę ir ekonominę nelygybę. Bet jai autorius suranda pateisinimo principą, kuris įvardijamas kaip „skirtumo principas“. Esantys blogiausioje padėtyje turi būti suvokiami kaip tam tikra grupė, kaip tam tikro pajamų lygmens grupė ar kaip socialinė klasė. Tokių grupių turėtų būti ne mažiau kaip keturios ir ne daugiau kaip šešios. Todėl blogiausioje padėtyje esantys individai neturi būti apibrėžiami taip, kad šioje grupėje atsidurtų, pavyzdžiui, vien nepagydomi ligoniai. <...> Blogiausioje padėtyje yra visi tie, kurie esamomis pamatinių socialinių institucijų funkcionavimo sąlygomis turi blogiausią perspektyvą gauti tų gėrybių, kurių teikia visuomenė.²⁹

Taip pat jis nurodo du pagrindinius veiksnius, kurie daro įtaką nelygybei. Tai „nepalankūs natūralios ir socialinės loterijos rezultatai.“³⁰ Yra gamtos loterija, kuri paskirsto genetinius bruožus; socialinė loterija, kuri paskirsto palankias ir nepalankias šeimos aplinkybes, ir yra sėkmės arba laimės – loterija, kuri paskirsto ligas, nelaimės, buvimo tinkamoje vietoje tinkamu metu šansus. Taigi, autorius nurodo tris veiksnius, turinčius įtakos paskirstymo rezultatui gauti, tačiau šie atsitiktiniai dalykai moraliniu požiūriu neturėtų lemti žmonių gerovės skirtumų. Ši teorija leidžia interpretuoti, kad visuomenės nelygybės priežastys nėra ekonominio pobūdžio.

Toks liberalus J. Rawlso požiūris į socialinį teisingumą yra kritikuojamas kitų žymių mąstytojų tokių kaip R. Nozicko ir F. A. Hayeko. Visų pirma, R. Nozicko teisingumas yra susijęs – su pačia skirstymo procedūra, nes skirstymo teisingumas priklauso nuo to, kaip jis vyko. Svarbiausia teisingumo visuomenėje sąlyga yra atskirų asmenų siekimas jį įgyvendinti

²⁶ Rawls J. Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 341-342.

²⁷ Bieliauskaitė J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje // Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 2 (2). P. 125.

²⁸ Rawls J. Politinis liberalizmas.....P. 312.

²⁹ Barry B. Teisingumo teorijos.... P. 227-228.

³⁰ Rawls J. A Theory of Justice....P. 19.

nepažeidžiant valstybėje veikiančios teisinės sistemos. Asmenys susitaria, kaip galėtų vienas su kitu elgtis ir ką galėtų vienas kitam duoti. Susitarimas dėl teisėto elgesio nėra absoliutus, jis gali keistis. Todėl R. Nozickas teisingumo principus vadina istoriniais.³¹

R. Nozickas priešingai nei teigia J. Rawlsas, jog negali būti jokio centrinio skirstymo, nėra jokio asmens ar asmenų grupių, turinčios teisę kontroliuoti visus išteklius ir kartu spręsti, kaip juos reiktų išdalinti. Nes asmuo jau gimsta turėdamas nuosavybę. Nuosavybės sąvoka apima paties asmeninę nuosavybę – charakterį, sugebėjimus, paveldėtas ligas, tiek privatinę nuosavybę – bendrą šeimos, kurios narys jis yra turtą.³² Taigi, jis nesiekia rezultato lygybės. Jis plėtoja proprietarinę teisingo paskirstymo teoriją. Bendroji nuosavybės teisingumo teorija skelbia – kad asmuo teisėtai valdo nuosavybę, jeigu ją įgijo pagal teisingo įgijimo ir teisingo perdavimo principus arba pagal neteisingumo atitaisymo principą. Jeigu kiekvieno asmens nuosavybė yra įgyta teisingai, tai ir visuminis nuosavybės paskirstymas yra teisingas.³³ Galime teigti, kad ši teorija nurodo tris teisingumo principus: teisingą įgijimą, teisingą perdavimą ir neteisingumo ištaisymą. Ir šiuo atveju individo interesai nuosavybės atžvilgiu yra svarbesni už visuomenės interesus. Bet kokia pretenzija į kito nuosavybę reikalauja nuosavybės šeimininko sutikimo, išskyrus, kai reikia atkurti pažeistą teisingumą.

F. A. Hayekas, atstovaujantis libertarinei³⁴ politinei srovei, palaiko R. Nozicko poziciją socialinio teisingumo atžvilgiu. Valstybės veikla turi būti labai ribota. Anot jo, „<...> socialinis teisingumas yra tik mirażas. <...> O mėginant pasiekti nepasiekiamybę (autorius turi omenyje socialinį teisingumą) šis geismas sukels labai nepageidaujamų padarinių, ir konkrečiai jis sunaikins asmens laisvę – būtinąją sąlygą, kuriai esant tik ir gali klestėti tradicinės moralinės vertybės. <...> Valstybės perskirstomasis vaidmuo yra tik neišvengiamas blogis, su kuriuo tenka susitaikyti, kai reikia užtikrinti viešųjų gėrybių teikimą, kurių neteikia rinka. <...> Kol tikėjimas „socialiniu teisingumu“ valdo politinį veiksmą, šiam procesui neišvengiamai bus žengiama link totalitarinės sistemos.“³⁵ Taigi, autorius valstybės veiklą labai apriboja, o valstybės perskirstomasis vaidmuo yra laikomas blogiu. Valstybės kišimasis į žmonių gyvenimą, išskyrus nedideles išimtis (apsaugoti teisingai įgytą nuosavybę, laisves) yra moraliai klaidingas.

Išanalizavus surinktą medžiagą, pastebėta, kad kiekvienas iš aptartų autorių savaip suprato socialinio teisingumo ir jo įgyvendinimo galimybes visuomenėje. J. Rawlsas pirmenybę teikia teisingumui, o ne naudingumui. Jis teisingumą laiko kaip pagrindinę visuomeninių

³¹ Nozick R. Anarchy, State and Utopia....P. 153-155.

³² Ibid, P. 149-150.

³³ Ibid, P.154.

³⁴ libertarizmas – politinė doktrina, teigianti, kad kiekvienas asmuo yra savo paties gyvenimo valdovas, kad niekas nėra kito gyvenimo valdovas ir todėl kiekvienas žmogus turi teisę veikti savo paties pasirinkimą, jeigu taip veikdamas nepažeidžia tokios pat kito žmogaus laisvės veikti savo pasirinkimu. (Hospers J. Kas yra libertarizmas? Laisvoji rinka: skaitiniai. Kaunas: Lietuvos verslininkų sąjunga, 1992)

³⁵ Hayek A. F. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Vilnius: Eugrimas, 1998. T.2. P. 116-117.

institucijų vertybę, kaip visuomeninio idealo dalį, todėl ir pagrindiniu siekiu visuomenėje laikė teisingumą ir lygybę. R. Nozickas teisingumo sampratos nevaržo tikslu siekti rezultato lygybės. Jis apskritai nelaiko teisingumo principo kaip fundamentalių vertybių, kurių turėtų siekti kiekviena visuomenė ir kurios garantuotų bendrą piliečių socialinę gerovę. F. A. Hayekui socialinis teisingumas yra tik tuščias politinis terminas.

Kadangi socialinis teisingumas, kaip vienas iš konstitucinių principų, yra sudėtinė socialinės valstybės dalis, kitame poskyryje aptarsime pačią socialinės valstybės sampratą ir jos paskirtį.

2.2 Socialinės valstybės apibrėžtis

Socialinės valstybės sąvoka atsirado XX amžiuje. Pagal A. Vaišvilą, kalbant apie socialinę valstybę istoriniu aspektu, galima pastebėti, kad į socialinę valstybę žvelgiama kaip į šiuolaikinės teisinės valstybės koncepcijos ir praktikos raidos stadiją: teisėtumo valstybė – teisės viešpatavimo valstybė – socialinė teisinė valstybė.³⁶ Būtent ši raida ir atskleidžia nuoseklų teisinės valstybės tapimą socialine teisine valstybe.

Po Antrojo pasaulinio karo pasikeitė ne tik pačios politikos, bet ir valstybės supratimas. Kaip teigia D. Held, „naujosios politikos ribas“ apibrėžė siekiai daryti socialines ir ekonomines reformas, pagarba konstitucinei valstybei ir atstovaujajam valdymui ir troškimas skatinti individus stengtis įgyvendinti savo interesus ir kartu išsaugoti nacionaliniams arba valstybės interesams tarnaujančią politiką. Šių siekių pagrindas buvo valstybės samprata, pasak kurios, valstybės yra tinkamiausia priemonė įgyvendinti tiek individo, tiek ir kolektyvo „gėrį“. <...> Tik gerovės valstybės, įkūnijančios rūpinimąsi ir sąžiningumą, specializaciją ir išmanymą, politika galėjo sukurti sąlygas, kuriomis kiekvieno piliečio gerovė ir gėris būtų suderinami su visų gerove ir gėriu.³⁷

Asmeninės (pilietinės) žmogaus teisės yra sietinos su liberaliosios ideologijos suformuotomis vertybėmis, kurios po Antrojo pasaulinio karo tapo universaliomis vertybėmis. Nuo tada galime stebėti, kaip Vakarų civilizacija ir pasaulėžiūra pradėjo orientotis į atskiro žmogaus poreikius, interesus, jo santykius su kitais žmonėmis.³⁸ Žmogui pradėtas skirti itin reikšmingas dėmesys, jis tampa reikšmingu subjektu. Sulig pirmaisiais tarptautiniais paktais,³⁹ kalbančiais apie žmogaus pagrindines teises, išskyla ir socialinė valstybė, kuri grindžiama

³⁶ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000. P. 76-85.

³⁷ Held D. Demokratijos modeliai....P. 269.

³⁸ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/LPA. – V., 2002. P.7.

³⁹ Žr plačiau.: Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

žmogaus prigimtimi ir įgalina individą turėti nors minimalias socialines, ekonomines pragyvenimo sąlygas. Žmogaus teisių užtikrinimas tapo demokratinės valstybės viena iš svarbiausių funkcijų. Ir šis momentas, manytume, laikytinas socialinės valstybės viena iš kūrimosi priežasčių.

Taigi, socialinę valstybę galima sieti su pagrindinių žmogaus poreikių, interesų užtikrinimu, tačiau tai nenusako tikrosios socialinės valstybės paskirties. Būtina pažymėti bene svarbiausią veiksnį, įtakojantį socialinės valstybės paskirtį – tai rinkos daromi neigiami pokyčiai. Valstybė tarsi atlieka neutralizuojantį vaidmenį, t. y. užtikrina savo piliečiams minimalų pragyvenimą, nepaisant ekonomikos pasikeitimų. Kaip teigia V. Laurėnas, socialinė valstybė tėra atsvaras rinkos fundamentalizmui. <...> Socialinės valstybės koncepcijoje principinė vieta tenka ne idėjai apie pelno perskirstymo prasmingumą, bet idėjai apie visuomenės vertybių vyravimą rinkos vertybių atžvilgiu.⁴⁰ Socialinės valstybės pagrindu tampa visuomenės gerovės užtikrinimas. Užtikrinant gerovę socialinė valstybė turi laikytis įsipareigojimų, kurie pasireiškia per visas institucijas – parlamentą, vyriausybę ir teismą – pagelbėti neišgalintiems savo piliečiams susikurti žmogaus vertą egzistenciją, stiprinti jų gebėjimą gyventi, atsižvelgiant į galimybes užtikrinti jiems minimalų materialinį saugumą.⁴¹

Tačiau nereikia tapatinti socialinės valstybės vien su pagalbos teikimu socialiai atsilikusioms grupėms. Pasak A. Vaišvilos, nors gerovės valstybės arba „socialinės teisinės valstybės“ svarbiausias bruožas yra vykdoma socialinė politika. Tačiau jis nėra jos skiriamasis požymis, nes totalitarinės valstybės irgi vykdo socialinę politiką (pvz. buvusi Sovietų Sąjunga). <...> Skirtingai nei totalitarinės ar autoritarinės valstybės socialinė teisinė valstybė kartu yra ir teisinės tvarkos palaikytoja, t. y. suteikia asmeniui saugumą nuo valstybinės valdžios savivalės, nuo kriminalinės agresijos.⁴² E. Spruogis taip pat teigia, kad socialinės valstybės principas suponuoja tik socialinę valstybės orientaciją, bet ne būtinumą konkrečiu lygiu realizuoti asmens gerovę.⁴³

Svarbią reikšmę socialinės valstybės koncepcijos kūrime turi kultūriniai faktoriai. Manoma, jog religiniai mokymai įtakoja socialinės politikos idėjinį pagrindą, kuris lemia konkrečių socialinių problemų sprendimo pobūdį.⁴⁴ A. Brigs nuomone, svarbią reikšmę turi ir

⁴⁰ Laurėnas V. Normalios politikos genezės atvejais. Lietuvos politinės sociologijos studija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001. P. 271.

⁴¹ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija.....P. 92.

⁴² Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 2006 // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa> ; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

⁴³ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis..... P. 91.

⁴⁴ Castels F. G. On Religion and Public Policy: Does Catholicism Make a Difference? // European Journal of Political Research. 1994, Vol 25, P. 25.

valdžios organizuotumas, kuris privalo tikslingai išnaudoti savo kompetenciją tam, kad suminkštintų rinkos jėgų žaidimus.⁴⁵

Valstybė, paklūstanti teisei, kurios turinį sudaro ne tik negatyvios, bet ir pozityvios teisės, bei vykdanči ne tik „naktinio sargo“ funkcijas, bet ir garantuojanti žmogaus teisių realybę, vadinama socialine valstybe.⁴⁶ A. Vaišvila socialinę valstybę traktuoja kaip valstybę, kurioje sudaromos ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos visapusiškai asmenybės vystymuisi, užtikrinama socialinė gerovė.⁴⁷ Anot J. Žilio, labiausiai paplitusi nuomonė, kad socialinė valstybė yra tokia valstybinė organizacija, kuri padeda silpnesniajam visuomenės nariui remdamasi socialinio teisingumo pagrindais, siekia padidinti savo įtaką skirstant ekonomines gėrybes. Vadinasi, valstybės uždavinys yra užtikrinti ne tik socialinę santarvę, tačiau ir kiekvieno žmogaus socialinį orumą.⁴⁸ Visuose socialinės valstybės apibrėžimuose vyrauja pagrindiniai aspektai – asmens teisių užtikrinimas, valstybės pagalba silpnesniajam visuomenės nariui, socialinio teisingumo principo įtvirtinimas valstybės valdyje perskirstant ekonomines gėrybes.

Tačiau nagrinėjant teisinę literatūrą ir pačią socialinės valstybės esmę, paskirti, pastebimas socialinės valstybės sąvokų įvairiapusiškumas, jos formų išraiškų gausa. Socialinės arba gerovės valstybės Vakarų teisinėje literatūroje vadinamos pačiais įvairiausiais vardais. Italijoje – „pagelbstinčia valstybe“, anglosaksų šalyse ir Vokietijoje – „visų gerovės“, Prancūzijoje – „valstybe globėja“ arba „socialine valstybe“, „apvaizdos valstybe“, „aptarnaujančia valstybe“, „socialinio aptarnavimo valstybe“, „socialine teisine valstybe.“⁴⁹

Pirmiausiai būtent „gerovės valstybės“ terminas, šios valstybės idėjos ir principai paplito Jungtinėse Amerikos Valstijose. Gerovės koncepcijai prijaucia Didžioji Britanija, kur „gerovės valstybė“ reiškia tokią valstybę, kurioje valdžia aprūpina „būtinu“ gerovės minimumu.⁵⁰ Nors C. Offe ir buvo nusistatęs prieš terminą „gerovė“, nes jis kelia bereikalingą „triukšmą“. Jo siūlymas buvo tokio pobūdžio valstybę vadinti „šiuolaikine valstybe“, tačiau savo samprotavimuose, pripažįsta ir pateikia savo gerovės valstybės apibrėžimą, panašų į esamą daugumoje vadovėlių ir pabrėžia tokios valstybės atsakomybę prieš piliečius, aprūpinant juos gerovės minimumu.⁵¹

Pabrėžtina, kad gerovės valstybės terminas labiau vartojamas socialinių mokslų srityje, nors jis sutinkamas ir teisinėje literatūroje. Anot E. Kūrio, gerovės valstybės sąvoką žymi ne tam tikrą teisinį valstybės principą, bet faktinį valstybės būvį, jos ūkio ir visuomenės situaciją. <...>

⁴⁵ Brigs A. The Welfare State in Historical Perspective // European Journal of Sociology. 1961, Vol. 2, P. 228.

⁴⁶ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis // Jurisprudencija. 2002, Nr. 25 (17). P. 136.

⁴⁷ Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Jurisprudencija. 2001, Nr. 19 (11). P. 56.

⁴⁸ Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija. 2006, Nr. 12 (90). P. 17.

⁴⁹ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija.....P. 86.

⁵⁰ Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Pres, 1990. P. 20.

⁵¹ Offe C. Contradictions of The Welfare State. Cambridge: The MIT press, 1984. P. 89.

Gerovės valstybė - tai politikos ir ekonomikos, bet ne teisės mokslų kategorija.⁵² E. Spruogis taip pat sutinka, kad gerovės valstybės terminas priskiriamas daugiau politikos ir ekonomikos nei teisės mokslams, nors neneigia gerovės teisės ir gerovės įstatymo terminų (teisė ir įstatymai, kuriais įtvirtinama visuomenės atsakomybė už individo gerovę) plataus vartojimo teisinėje literatūroje.⁵³ O pagal A. Vaišvilą, gerovės valstybės terminas yra gana abstraktus, kuris nusako valstybės orientaciją per galutinį rezultatą – asmens teigiamą socialinę savijautą, o „teisinė valstybė“ – per asmens socialinę gerovę kuriančias priemones – teisės viešpatavimą, nes manoma, kad tik įtvirtinus valstybės organizacijoje teisė viešpatavimą galima siekti asmens socialinio saugumo ir visapusiškai atpalaiduoti patį asmenį savo gerovės kūrybai.⁵⁴ Taigi, esminis skirtumas tarp „socialinės teisinės valstybės“ ir „gerovės valstybės“ tas, jog gerovės valstybė remiasi individualios sėkmės principu ir skiriasi galutiniu rezultatu.

Anot A. Vaišvilos, socialinė teisinė valstybė – tai ta pati teisinė valstybė, tik dabar jai keliamas uždavinys pereiti nuo negatyvaus teisės į laisvę ir nuosavybės užtikrinimo prie teigiamo poveikio gamybos skatinimui ir nacionalinio produkto teisingesniai persiskirstymui.⁵⁵ Vadinas, tokios valstybės funkcija – nuolatinė socialinė pagalba. Valstybė turi spręsti visų piliečių problemas, švelninti socialinius konfliktus, palaikyti piliečių bendradarbiavimą, siekti įgyvendinti socialinių sluoksnių ir grupių vienybę. J. Žilys taip pat pabrėžia, kad socialinė valstybė nesupriešinama su teisine valstybe, bet sudaro nedalomą visumą, kuri apibūdina demokratinės valstybės konstrukciją.⁵⁶

Būtina pastebėti, kad E. Kūris aiškiai atskiria teisinę valstybę nuo socialinės, nes valstybė gali būti ir socialinė, ir teisinė, bet ji gali būti tik socialinė arba tik teisinė, arba nei viena, nei kita. Jis pažymi, kad teisinės valstybės tapatinimas su socialine, tai pavojingas nesusipratimas, kuris gali reikšti tik viena: kad valstybė būtų laikoma teisine, ji turi būti turtinga – priešingu atveju ji nepajėgtų susidoroti su tais uždaviniais, kurie keliami socialinei valstybei. Toks teisinės valstybės tapatinimas su socialine valstybe paverčia niekais pačią teisinės valstybės idėją, leidžia ekonomiškai nepajėgios valstybės valdžią populistiskai kaltinti nukrypimu nuo teisinės valstybės standartų net ir tuo atveju, kai šioji valdžia iš tikrųjų siekia įgyvendinti teisės viršenybę.⁵⁷ Remiantis E. Kūrio nuomone, valstybė, kuri siekia pagal išgales spręsti socialines problemas, o ne tik atlieka „naktinio sargo“ funkciją, galėtų būti traktuojama kaip socialinės

⁵² Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas..... // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

⁵³ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis. P. 87.

⁵⁴ Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis.....// <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa> ; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

⁵⁵ Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Jurisprudencija. 2000, Nr. 15 (7). P. 23.

⁵⁶ kartoiant.: Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje.....// ten pat, P. 17.

⁵⁷ Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas..... // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

orientacijos valstybė. Tai valstybė, reguliuojanti ekonomiką, bet ne komanduojanči ūkiniams procesams ar juos administruojanti.

Minimos socialinės orientacijos valstybės ir socialinės valstybės sąvokų skirtumas išryškėja, kai kalbama apie valstybių priskyrimą kokiai nors ideologijai ir šių valstybių principus. E. Spruogis pažymi, jog valstybės socialinės orientacijos principai, kaip ir teisinės valstybės principai, yra liberalizmo ideologijos vaisius, o socialinė valstybė yra socialistinės ideologijos padarinys.⁵⁸ O pasak A. Vaišvilos, normaliai sąmonei, skirtingai nuo marksistinės ir sovietinės, socializmas nereiškia nieko daugiau, kaip tik socialinį teisingumą. <...> Ir socializmo niekada nebus atsisakoma iš principo: kas kiek laiko keisis tik jo kompetencija kuriant socialinę tvarką. Sumažėjus šalies ekonominėms galimybėms garantuoti socialinį teisingumą, jis trauksis į antrąją vietą, kad į priekį išleistų gamybą (kultūrą) skatinančias jėgas; kai atliks savo darbą, tos jėgos vėl į pirmą planą pašauks socialinį teisingumą (socializmą), nes padaugės materialinių ir dvasinių visuomenės galimybių užtikrinti žmogaus teisių saugą aukštesniu lygiu.⁵⁹ Būtina pažymėti, kad nuo XX a. vidurio socialinės valstybės sąvoka ir pats principas yra evoliucionavęs ir negali būti interpretuojamas kaip nustatantis konkrečias pareigas valstybei ir jos institucijoms, užtikrinant konkretų asmenų gyvenimo lygį. Socialinės valstybės principas suponuoja tik socialinę valstybės orientaciją, bet ne būtinumą, kaip jau buvo užsiminta, vykdant socialinę politiką konkrečiu lygiu realizuoti asmens gerovę. Asmuo pats turi būti atsakingas už savo ir šeimos gerovę.

Apibendrinami galime teigti, jog socialinė valstybė paprastai yra suprantama kaip socialinių institutų visuma, leidžianti valstybei reguliuoti ekonomiką, prekybą, socialinę sferą, dirbančiųjų ir darbdavių santykius, kainodarą, socialinį ir materialinį aprūpinimą, darbo, sveikatos ir socialinę apsaugą, draudimą ir užimtumą. Ir tik tais atvejais, kai yra sukurta pastovi sistema, galima leisti kai kurias sferas perduoti privačios iniciatyvos valdymui, nes ji geriau sugeba tvarkytis su biurokratija, be kurios valstybinis reguliavimas yra neįmanomas. Tačiau šios sferos vis tiek pasilieka valstybės kontrolėje, kad būtų išlaikyti socialinės valstybės gerovės standartai. Tačiau reiktų nepamiršti ir socialinės valstybės teisinės bazės. Valstybės institucijos, kurdamos teisės aktus ir juos įgyvendindama, turi nepažeisti žmogaus teisių. Valdžia ne tik turi deklaruoti negatyvias, bet ir pozityvias žmogaus teises, bei turimomis teisinėmis priemonėmis, t. y. priimtais teisės aktais, pasitelkus valstybines organizacijas, garantuoti žmogaus teisių realybę.

⁵⁸ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis....P. 91.

⁵⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, P. 495.

2.3 Socialinio teisingumo išraiška Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Socialinio teisingumo principas, kaip ir pačios socialinės valstybės koncepcija, konstitucinėje jurisprudencijoje nėra taip plačiai išplėtotas, kaip teisingumo principas ar teisinės valstybės apibrėžimas. Visų pirma, kaip teigia J. Žilys, Lietuvos valstybė, kitaip nei kai kurios kitos Europos šalys, neapibūdinama kaip socialinė valstybė, Konstitucijoje neišreikštas socialinis valstybingumas. Toks konstitucinio reguliavimo neapibrėžtumas yra tik viena iš priežasčių, nulemiančių Konstitucinio Teismo santūrumą formuluojant aiškia ir nedviprasmišką išvadą apie tai, kad socialinė valstybė yra tokia pati vertybė kaip ir teisinė valstybė. Taip pat tokį problemišumą ir nevienareikšmiškumą nulėmė politinių, ekonominių teorijų prieštaringumas, jų pagrindu veikiančių politinių organizacijų ideologinės priešpriešos.⁶⁰ E. Kūris priduria, kad Konstitucijos kūrėjai išvengė socialinės valstybės sąvokos, siekdami nesukelti asociacijų su kai kurių kitų valstybių, dėl ekonominio išsivystymo pajėgių užtikrinti didesnes socialines garantijas (pvz., Vokietijos, Ispanijos), konstitucine frazeologija.⁶¹ Taip pat manytume, kad socialinės valstybės kategorija daugeliui galėjo sietis su socialistine valstybe ir jos asociacijomis, nes nuo Konstitucijos priėmimo buvo praėję tik daugiau kaip du metai, kai Lietuva atkūrė Nepriklausomybę ir „išstojo“ iš Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos.

Pastebima, kad ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nevartojamas socialinės valstybės terminas. Vietoj šio termino pirmenybė yra teikiama lankstesnėms, aptakesnėms „socialinės darnos imperatyvo“ arba „socialiai orientuotos valstybės“ kategorijoms. Kaip pažymi E. Šileikis, esą tai buvo sąmoningai praleista proga sukurti socialinės valstybės doktriną ir nuspręsta laikytis aptakaus „socialinės darnos imperatyvo“, kuris pagal savo fundamentalumą ir taikymo konstitucinės justicijos bylose dažnumą ar apimtį neprilygsta teisinės ar demokratinės valstybės principams.⁶²

Todėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje yra skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Minėtas siekis - tai vienas iš Tautos, 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmusios Lietuvos Respublikos Konstituciją, siekių, kuriems įgyvendinti Konstitucija ir buvo priimta. Nors šioje preambulėje nėra tiesiogiai teigiama, kad Lietuvos Respublika yra teisinė ar socialinė valstybė, tačiau Konstitucinis Teismas

⁶⁰ kartoiant.: Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje...// ten pat, P. 18.

⁶¹ Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas...// <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

⁶² Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, P. 210.

yra konstatavęs, jog Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės siekis aiškintinas neatsiejamai nuo kitų teisinės valstybės principą įtvirtinančių Konstitucijos nuostatų.⁶³

Pabrėžtina, kad konstitucinės teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų.⁶⁴ Vienas iš jų - valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo (derinimo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą). Galima daryti išvadą, jog teisinės valstybės koncepcija yra minima visoje Konstitucijos konstrukcijoje ir tai atskleidžia įvairų ir daugiaaspektį šios idėjos turinį, o socialinį valstybės pobūdį apima tik konstitucinis teisinės valstybės principas.

Tačiau Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiuose Konstitucijos nuostatuose, įtvirtinančiuose žmogaus ekonomines, socialine ir kultūrinės teises, taip pat pilietines ir politines teises, visuomenės ir valstybės santykius, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindus, Tautos ūkio reguliavimo ir organizavimo principus, valstybės institucijų organizavimo ir veiklos pagrindus.⁶⁵ Tai yra valstybės konstitucinė priedermė, todėl valstybė privalo priimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta.⁶⁶

Matome, kad per žmogaus socialinių teisių kategoriją pasireiškia valstybės socialinės orientacijos principas. Nes būtent socialinių teisių paskirtis ir yra užtikrinti normalų, visavertį asmens gyvenimą, t. y. asmeniui patekus į sunkią padėtį visuomenė ir valstybė įpareigotos jam padėti. <...> Socialinės teisės išplečia valstybės veiklos sritį.⁶⁷ Todėl nenuostabu, kad žmogaus pozityviosios teisės, greta negatyviųjų teisių, yra įtvirtintos pagrindiniuose šalies įstatymuose - konstitucijose. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje socialinės ir ekonominės teisės yra išskirtos į atskirą IV skirsnį, pavadintą „Tautos ūkis ir darbas“, tačiau kai kurios socialinės teisės yra įtvirtintos ir kituose skirsniuose.⁶⁸ Pavyzdžiui, Švedijos Konstitucijos 2 straipsnyje teigiama, kad „asmens ekonominės, socialinės ir kultūrinės gerovės sukūrimas yra visos visuomenės tikslas. Valstybės ir viešosios institucijos privalo užtikrinti asmens teises į sveikatos apsaugą, būstą ir išsilavinimą, skatinti socialinę rūpybą ir apsaugą.“⁶⁹ Graikijos Konstitucijos II dalies „Asmeninės ir socialinės teisės“ 25 straipsnyje teigiama, kad „individualios ir socialinės

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 181-6708.

⁶⁴ ten pat

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 38-1236.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugšėjo 26 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 102-4171.

⁶⁷ Spruogis. E. Socialinės asmens teisės ir jų konstitucionalizacija Lietuvoje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59 (61). P. 10.

⁶⁸ Konstitucijos 146 straipsnis: „Valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami karo tarnybą nustoja sveikatos, taip pat karą tarnybą einant žuvusiųjų ar mirusiųjų karių šeimas. Valstybė aprūpina piliečius, kurie gindami Valstybę nustojo sveikatos, taip pat šeimas tų piliečių, kurie gindami Valstybę žuvo ar mirė.“

⁶⁹ The Constitution of Sweden // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page____6307.aspx; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

žmogaus teisės yra garantuojamos valstybės ir valstybių institucijų, jos turi jas užtikrinti ir netrukdyti jų įgyvendinti.⁷⁰ Italijos Konstitucijos III dalies „Ekonominės teisės ir pareigos“ 38 straipsnyje teigiama: „piliečiai, negalintys dirbti ir neturintys lėšų pragyvenimui turi teisę į socialinę paramą, kurią garantuoja viešosios ir valstybės įsteigtos organizacijos“.⁷¹ Airijos Konstitucijos 45 straipsnyje „Pagrindiniai socialinės politikos principai“ teigiama, kad „valstybė pasižada apsaugoti ekonomiškai silpnesnius savo visuomenės narius, t. y. senelius, našlaičius, našlius, ligotus asmenis, bedarbius, ir prisidėti prie paramos.“⁷² Šie pavyzdžiai tik įrodo, kad toks platus socialinių žmogaus teisių ir valstybės socialinis įsipareigojimas šių teisių atžvilgiu, įtvirtinimas konstitucijose yra neatskiriama šiuolaikinės socialinės valstybės ir jos vykdomos socialinės politikos sritis. Valstybei kyla pareiga rūpintis socialinės gerovės kūrimu, socialinio teisingumo įtvirtinimu.

Galime drąsiai teigti, kad socialinis teisingumas ir pati socialinės valstybės orientacija geriausiai atsispindi Konstitucinio Teismo nutarimuose, aiškinant socialinės paramos ir darbo santykius. Todėl Konstitucinis Teismas, formuluodamas oficialią konstitucinę socialiai orientuotos valstybės doktriną, yra atskleidęs Konstitucijoje įtvirtintas valstybinio socialinio draudimo, pensinio aprūpinimo, socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo nuostatas, konstitucinius imperatyvus. Bene plačiausiai ir yra nagrinėjamos asmens teisės į socialinę apsaugą. Anot K. Lapinsko, Konstitucinis Teismas nagrinėja įvairius asmens konstitucinės teisės į socialinę apsaugą aspektus, kaip antai: profesinių ligų socialinio draudimo išmokos, socialinės pašalpos, senatvės pensijos, vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimo departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, atlyginimas dėl darbe patirto sveikatos sužalojimo.⁷³

Konstitucijos 52 straipsnyje teigiama: „valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“ Aiškindamas šį Konstitucijos straipsnį Konstitucinis Teismas savo nutarimuose⁷⁴ ne kartą yra konstatavęs: Konstitucijos 52 straipsnyje išreiškiamas valstybės socialinis pobūdis, o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų

⁷⁰ The Constitution of Greece // <http://www.hri.org/MFA/syntax/index.html>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁷¹ The Constitution of The Italian Republic //

http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁷² The Constitution of Ireland // <http://www.constitution.ie/reports/ConstitutionofIreland.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

⁷³ Lapinskas K. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konferencijos medžiaga, Dubingiai, 2006 // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/08.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546; 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057; 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 102-4171; 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1904; 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 106-4434.

savo narių, kurie negali dėl įstatymuose numatytų svarbių priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas. Tai atitinka tiek valstybės funkcijų šiuolaikinę sampratą, tiek XX a. Lietuvos valstybės konstitucinę tradiciją, kurios ištakos yra 1922 m. Konstitucijoje. <...> Piliečių teisė į socialinį aprūpinimą, derinasi ir su tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintais socialinės apsaugos principais. Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją. Jos padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą. Tai yra svarbiausia laisvo žmogaus saviraiškos sąlyga. Abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti. Todėl valstybė kuria socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą.

Šiuo atžvilgiu labai svarbi solidarumo idėja, kai tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, t. y. vadovautis socialinės darnos ir teisingumo imperatyvais, socialinio teisingumo, konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo principais, paskirstymas negali būti neproporcingas. „Jis turi būti atliktas tik visuomenės sutarties pagrindu. <...> Todėl asmenys, kurie tam tikru momentu remia kitus, turi suvokti, kad tai daro susitarimo (netgi savanoriškumo), o ne prievartos pagrindu. Rėmimo pareigos ir gavimo teisės (socialinės teisės ir pareigos) yra ne „nuleistos iš visuomenės“ kolektyvinio sprendimo pagrindu, o kaip ir pilietinės teisės ir pareigos yra suvokiamos kaip vertybė. Solidarumas padeda suvokti rėmėjui, kad pats rėmėjas ateityje gali būti remiamas. Visuomenė ir valstybė yra tik įrankis tikslui pasiekti, o ne šaltinis.“⁷⁵

Socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga. Asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija. Valstybė padeda asmenims, kuriems tokios pagalbos reikia tiek, kiek jiems negali padėti visuomeniniai junginiai ir dariniai (pradedant nuo šeimos, kaip visuomeninės ląstelės, ir baigiant sudėtingomis visuomeninėmis organizacijomis) – tai socialinės orientacijos esmė.⁷⁶

Pabrėžtina, kad Konstitucinis Teismas interpretuodamas Konstitucijos 52 straipsnį neatsitiktinai mini 1922 m. Konstituciją, nes būtent taip yra įrodoma istorinė valstybės socialinės orientacijos konstitucinė tradicija. O socialinių apsaugos principų atitikimas tarptautinius teisės

⁷⁵ Spruogis E. Pilietinių ir politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių santykis // Jurisprudencija. 2001, Nr. 21(13). P. 44.

⁷⁶ Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis.....P. 104.

aktus yra svarbus ne tik nacionalinės teisės atžvilgiu, bet ir tarptautinės teisės. Visa tai įrodo Lietuvos šiuolaikinės socialinės valstybės pobūdį, o socialinės apsaugos sistema – demokratinės valstybės funkcijų šiuolaikinę sampratą.

Reikėtų pastebėti, kad kartais dėl ekonominių ar kitokių socialinės raidos problemų prireikia riboti socialinių poreikių tenkinimą. Kaip teigia T. Birmontienė, tokiais atvejais ypač svarbu, kad tų socialinių poreikių nulemti teisių ribojimai būtų būtini, atitiktų viešojo intereso poreikį, būtų proporcingi teisėtam tikslui, nediskriminuotų atskirų visuomenės grupių, būtų grindžiami Konstitucijos principais.⁷⁷ Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybėje susidarius tokiai ypatingai situacijai (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir pan.), kai neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtinų pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant senatvės pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti konstitucines vertybes. Sumažintos senatvės pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje susidariusi ypatinga situacija.⁷⁸ Dėl sunkios valstybės ekonominės padėties gali būti laikinai sumažinti ir darbuotojų atlyginimai.⁷⁹ Matome, kad socialiai orientuotos valstybės socialinės apsaugos principo ir socialinio teisingumo realizavimas yra įtakojamas realių valstybės galimybių, jos valstybės biudžeto.

Atskleidžiant Lietuvos valstybės socialinės orientacijos, kaip vieno iš konstitucinio principo turinį, ir socialinio teisingumo principą, reikšmės turi ir Konstitucinio Teismo 48 straipsnio 1 dalies aiškinimas justicijos byloje. Konstitucinis Teismas yra atskleidęs įvairius šios teisės aspektus: teisę laisvai pasirinkti darbą, teisingą apmokėjimą už darbą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisę kurti profesines sąjungas.

Konstitucinis Teismas, komentuodamas Konstitucijos 48 straipsnio nuostatą dėl teisės į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, išaiškino, kad kiekvienas darbuotojas turi teisę į tokias darbo sąlygas (darbo sąlygomis laikytina darbo aplinka, darbo pobūdis, darbo ir poilsio laikas, darbo priemonės ir kt.), kurios nedarytų neigiamo poveikio jo gyvybei, sveikatai, atitiktų saugumo ir higienos reikalavimus. <...> Kartu ši konstitucinė teisė suponuoja darbdavio pareigą užtikrinti darbo sąlygų tinkamumą, saugumą ir sveikumą.⁸⁰ Šios sąlygos darbuotojams turi būti suteikiamos nepaisant profesijų ar darbo pobūdžio skirtumų.

⁷⁷ Birmontienė T. Konstitucinės teisės gauti pensiją interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konferencijos medžiaga, Dubingiai, 2006 // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/09.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 6-170.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1904.

Socialinio teisingumo principas labiausiai išryškėja kalbant apie darbo santykių šalių teisinę padėtį. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybės pareiga yra užtikrinti darbo santykių subjektų bendradarbiavimą socialinės partnerystės pagrindu ir saugoti darbuotojo, kaip šiuose santykiuose ekonominiu bei socialiniu požiūriu paprastai silpnesnės pusės teises.⁸¹

Kaip matome, darbuotojai yra laikomi silpnesne puse darbdavio atžvilgiu, todėl ir teismai, nagrinėdami darbuotojo (ieškovo) reikalavimus dėl atleidimo iš darbo pripažinimo neteisėtu ir nustatę, kad yra pagrindas darbuotojo atleidimą iš darbo pripažinti neteisėtu,⁸² siekia atkurti socialinį teisingumą darbuotojų atžvilgiu.

Tačiau Konstitucijoje įtvirtinta vertybių sistema lemia tai, kad darbo santykius ir su jais susijusias sritis reguliuojančios teisės normos turi ne vien numatyti darbuotojo apsaugą darbo procese, bet ir užtikrinti visą spektrą dirbančio žmogaus teisių garantijų, kad būtų išvengta vienos darbo santykių šalies nepagrįsto dominavimo ir kitos šalies priklausomybės.

Aiškinant valstybės socialinės orientacijos principus ir socialinio teisingumo esmę, didelę reikšmę turi ir žmonių sveikatos apsaugos principai. Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamas medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką.“ Konstitucinis Teismas aiškindamas šias Konstitucijos nuostatas yra konstatavęs, kad žmogaus ir visuomenės sveikata yra vienas svarbiausių visuomenės vertybių, taip pat žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešas interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata traktuotinas kaip valstybės funkcija.⁸³ Taigi, valstybė turi pareigą saugoti asmenis nuo grėsmių sveikatai (sumažinti sveikatai keliamą pavojų, o tam tikrais atvejais, kai tai įmanoma, užkirsti jam kelią), pagerinti žmogaus, visuomenės gebėjimą įveikti kilusį pavojų sveikatai, susirgus užtikrinti medicininių paslaugų prieinamumą. Ir Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo preambulėje yra nurodyta, kad vadovaudamasis Konstitucija Seimas pripažįsta, kad „sveikata yra didžiausia visuomenės socialinė ir ekonominė vertybė“ ir žmonės turi prigimtinę teisę „turėti kuo geresnę sveikatą, geresnė visuomenės sveikata yra būtina Lietuvos valstybės saugumo ir klestėjimo bei atviros, teisingos ir darnios pilietinės visuomenės kūrimo prielaida.“⁸⁴

Galime prieiti prie išvados, jog remiantis aptartomis Konstitucinio Teismo išvalgomis valstybės socialinė orientacija yra grindžiama socialinio teisingumo principu, o socialinė

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 85-2382.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-117/2010.

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 106-4434.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 63-1231; 1998, Nr. 112-3099.

valstybės orientacija išskyla konkrečių socialinių – ekonominių teisių ir laisvių apsaugos kontekste.

3. TEISĖS IR SOCIALINĖS POLITIKOS VAIDMUO, KURIANT SOCIALINĘ VALSTYBĘ LIETUVOJE

Teisė ir politika glaudžiai susiję terminai, tačiau nuo valstybėje vyraujančios teisės sampratos priklauso politikos ir teisės santykis. Kuomet teisei vadovauja politika, teisė suprantama tik kaip formali būtinybė. Ji įstatymų turiniui ir politikai nebekelia reikalavimų. <...> O valstybėje, kurioje vyrauja prigimtinės teisės doktrina, teisė yra aukščiau už politiką, todėl per politiką yra užtikrinami visuomenės socialiniai interesai. <...> Teisinės socialinės valstybės koncepcija teisę iškelia aukščiau už politiką ir pagrindžia ją pilietinės teisės samprata.⁸⁵

Socialinė valstybė savo politika turi užtikrinti visuomenės gerovę. Ji, vadovaudamasi teise, privalo veikti visuomenės interesais ir vienodai privalo saugoti visų žmonių teises, todėl visi turi teisę reikalauti vienodo dėmesio bei pagarbos savo teisėms.

Toliau bus aptarti socialinės politikos modeliai, kur nuo pasirinkto modelio priklauso valstybės formuojamos socialinės politikos pobūdis, žmogaus socialinių teisių apsauga ir įgyvendinimas. Modelio pasirinkimą dažniausiai įtakoja šalies socialinė istorinė raida.

3.1 Socialinio politikos modelio pasirinkimo svarba

Socialinė valstybė yra klasifikuojama pagal tam tikrus modelius, tai priklauso nuo valstybės pasirinktos vykdomos politikos. Yra žinomi keletas bandymų klasifikuoti socialinės valstybės modelius, tačiau daugelis tyrinėtojų remiasi R. M. Titmuss⁸⁶ ir G. Esping - Andersen sukurtais klasifikavimo modeliais. Pagal šių mokslininkų siūlomą klasifikavimą identifikuojami trys Vakarų „socialinių valstybių“ modeliai: liberalusis, motyvacinis (konservatyvusis-korporacinis) ir redistribucinis (socialdemokratinis).

Liberaliojo modelio valstybėse valstybės institucijos minimaliai kišasi į socialinę sferą. Valstybė globoja tik tuos socialinius gyventojų sluoksnius, kurie patys negali savimi pasirūpinti. Tokia socialinė pagalba yra minimali, skirstoma konkrečioms adresatams ir griežtai kontroliuojama.⁸⁷ Individas yra pats skatinamas dalyvauti rinkoje ir pasirūpinti pragyvenimo šaltiniu, garantuoti sau didžiausią dalį gerovės. Šiuo atveju valstybė stengiasi tik sušvelninti

⁸⁵ Beinoravičius D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis // Jurisprudencija. 2002, Nr. 27 (19). P. 18-19.

⁸⁶ Žr. plačiau.: Titmuss R. M. Essays on Social Policy An Introduction. London: Academic Division of Unwin Hyman Ltd. 1974.

⁸⁷ Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos kryptių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 11. P. 87.

skurdo, nelygybės, nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis. Šis valstybės modelis dominuoja Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Australijoje, Airijoje, Naujojoje Zelandijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Motyvacinio (konservatyvaus-korporatistinio) modelio esmę sudaro trys bruožai: korporatizmas, etatizmas ir familializmas.⁸⁸ Šeima – svarbiausias gerovės teikimo elementas. Socialinės rizikos turi įtaką šeimai, o valstybės ir rinkos gerovės užtikrinimo priemonės skirtos pašalinti „šeimoms nesėkmes“. Šis modelis apibrėžiamas pagal lytį ir profesiją ir yra labai glaudžiai susijęs su darbo vietos apsauga.⁸⁹ Laikomasi nuostatos, kad socialinė politika yra esminis ekonominės ir politinės tvarkos elementas, padedantis kelti darbo našumą, skatinti darbuotojus kelti kvalifikaciją, siekti socialinio stabilumo ir pusiausvyros tarp darbo ir kapitalo. Tokia socialinė politika orientuota į motyvacinus ir lygiaverčius visuomeninius santykius, švelnina destruktines socialines nuotaikas tarp visuomenės narių. Šis socialinės valstybės modelis įgyvendinamas padedant savivaldos bei nevyriausybinėms organizacijoms, socialinės rūpybos srityje suteikiant svarbų vaidmenį Bažnyčiai. Valstybė taip pat skatina privačius verslininkus prisidėti prie įvairių socialinių projektų įgyvendinimo. Šiam modeliui yra priskiriamos šios valstybės – Austrija, Vokietija, Belgija, Olandija, Prancūzija, Japonija.

Redistribuciniame (socialdemokratinio) modelyje akcentuojama valstybės parama, siekiant išlyginti gyventojų galimybes gerovei pasiekti, taikant platų pajamų perskirstymą. Kiekvienas pilietis turi teises gauti valstybės teikiamas paslaugas neatsižvelgiant į lytį, rasę, šeimines padėtį. Valstybė privalo užtikrinti, kad visi žmonės turėtų lygias galimybes, reikalingus išteklius ir motyvaciją dirbti. „<...> Šio modelio valstybė maksimaliai įsiterpia tarp rinkos ir šeimos bei veikia kaip rinkos sukurtų nelygybių mažintoja. Akcentuoja individo gerovę, didelis dėmesys lyčių lygybės klausimams.“⁹⁰ Šis modelis daugiausia taikomas Skandinavijos valstybėse, o geriausiu jo įgyvendinimo pavyzdžiu laikytina Švedija.

Visi šie trys socialinių valstybių modeliai pabrėžia skirtingus rinkos, valstybės ir piliečių santykius. Pasak R. Jančaitytės, šie santykiai remiasi vienos ar kelių institucijų, atsakingų už socialinės gerovės kūrimą, akcentavimu: liberalusis modelis akcentuoja rinką, konservatyvusis – šeimą, socialdemokratinis – valstybę ir rinką.⁹¹

Būtina pabrėžti, jog nėra valstybių, kuriose egzistuotų kažkuris modelis „grynuolis“. Dažniausiai egzistuoja visiems modeliams būdingos savybės ir tik kažkurio modelio savybės yra vyraujančios šalyje.

⁸⁸ Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare...P. 22.

⁸⁹ Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 17. P. 34.

⁹⁰ kartoiant.: Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos...// ten pat, P.87.

⁹¹ Jančaitytė R. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse // Filosofija. Sociologija. 2004, Nr. 4. P. 58.

3.2 Socialinės valstybės praktinis įgyvendinimas Lietuvoje

Kol Lietuva buvo sovietinė respublika, politiniai ideologiniai valstybės veiksmai neigė pačios socialinės - gerovės politikos būtinumą. Gerovės problemos buvo vertinamos kaip neegzistuojančios, tvirtinta, kad jos pačios automatiškai išnyks, nes valstybė patenkina visus dirbančiųjų poreikius.

Lietuvos sovietiniam valstybės raidos modeliui buvo būdingi šie bruožai: centralizuotas planavimas, tik valstybės teikiamas bazinės gerovės lygis, nemokama sveikatos apsauga ir švietimas, galimybė apsirūpinti nemokamu būstu, pigus maistas ir transportas. Kaip pastebi A. Guogis ir A. Liudvinovičienė, buvusioje Sovietų Sąjungoje socialinė politika ir darbo rinka praktiškai neegzistavo, laikytasi oficialios ideologinės pozicijos: visi žmonės, kurie galėjo dirbti – dirbo, taigi ir uždirbdavo savo pragyvenimui. Sovietų Sąjungoje buvo visiškas užimtumas, o socialinės apsaugos sistema buvo organizuojama per užimtumą. Ligos atveju kiekvienas turėjo nemokamą medicininį gydymą ir ligos pašalpos buvo beveik vienodo dydžio kaip ir darbo užmokestis.⁹²

Sovietų Sąjungoje lėšos socialinei apsaugai buvo skiriamos iš valstybės biudžeto, iš piliečių socialinei apsaugai skirtos įmokos nebuvo renkamos. Remtasi tuo, kad oficialiai nedarbo nebuvo, kartu nebuvo ir socialinių problemų. Sovietinis modelis teikė visapusiškas prastos kokybės gerovės paslaugas santykinai žemame lygyje.

Tačiau Sovietų Sąjunga žlugo ir iškilo būtinybė kurti savo socialinės valstybės modelį. Kaip teigia V. Laurėnas, Lietuvos visuomenei ir valstybei tada atsivėrė du socialinės ekonominės raidos keliai. Abu jie reiškė centralizuotos planinės ekonomikos atsisakymą. Tačiau kiekvienas vedė kita linkme teikiant privalumus rinkos ekonomikai ir naudojant jos efektą socialinėms garantijoms (saugumui) didinti.⁹³ Tačiau politinės jėgos neparodė aspiracijos skirti daugiau investicijų socialinės saugos sistemai. Buvo skurta laisvosios ekonominės rinkos sistema prie kurios buvo priderinta valstybinė socialinio aprūpinimo sistema, veikianti per valstybines institucijas ir savivaldybes. Tačiau neefektyvus valstybinio reguliavimo transformavimasis neleido rinkai iki galo atskleisti savo ekonominių privalumų.

Kalbant apie socialinę politiką, Lietuvoje veikė korporatyviniam valstybės tipui priklausanti socialinio draudimo sistema, kuri dėl nepakankamo šalies ekonominio išsivystymo lygio sugebėjo užtikrinti tik nedideles išmokas. Kovai su skurdu buvo skiriamos tikrai ribotos socialinės paramos programos, kas taipogi buvo būdingas korporatyvinio valstybės tipo bruožas. Korporatyvinis modelis buvo pasirinktas greičiausiai siekiant paskatinti gyventojus dalyvauti

⁹²Guogis A, Liudvinovičienė A. Švedijos ir Lietuvos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004, Nr. 8. P. 35.

⁹³Laurėnas V. Normalios politikos genezės.....P. 277.

darbo rinkoje, o ne tam, kad būtų laikomasi pagrindinių korporatyvizmo principų ar, kad šio modelio būtų pageidavę tokie darbo rinkos partneriai kaip profsąjungos ir darbdavių organizacijos. Buvo atsisakoma lygiavos principo, kuris vyravo sovietinės santvarkos metais, ir pereiti prie rinkos bei nuopelnais grįstos socialinės apsaugos sistemos. Kaip teigia A. Guogis, kova su skurdu buvo palikta socialinės paramos programoms.⁹⁴ Tačiau reikia pastebėti, kad „lietuviškasis“ korporatyvinis modelis žymiai skiriasi nuo korporatyvinių Vokietijos, Belgijos ar Liuksemburgo socialinių valstybių, ir šis skirtumas glūdi pirmiausia atskirų valstybės privilegijų bei klientelizmo bruožuose. Klientelizmo stiprėjimą, kurio šaknys siekia dar sovietinės nomenklatūros privilegijų egzistavimą, ir kuris tikrai neprideda prie socialinio teisingumo šalyje, iliustruoja eilės specialių papildomų valstybinių pensijų skyrimas atskiriems nusipelnusiems asmenims, jėgos struktūrų atstovams, artistams ir pan.⁹⁵

Tačiau mes galėtume teigti, kad Lietuvoje yra ir liberaliajam modeliui būdingų bruožų. Tai ypatingai pastebima, kai buvo sukurta pensijų fondų kaupimo sistema. 2003 metais privačių pensijų fondų klientais tapo 441 755 gyventojų, o šiandien - jau pensijų kaupimo sutartis yra pasirašę virš milijono gyventojų (Priedas Nr. 1). Vertinant metodologiškai, privačių pensijų fondų įvedimas reiškia palaipsnį korporatyvinio modelio atsisakymą ir liberaliosios politinės krypties įtvirtinimą. Taip pat jaučiamas Tarptautinio Valiutos Fondo, Pasaulio banko ir ES spaudimas, skatinantis labiau plėtoti liberalią socialinę valstybę, kurioje dominuotų rinkos ir ne pelno institucijos.

Liberalias plėtros tendencijas rodo ir pasirinkimas vadovautis Lisabonos strategija, kuri implicitiškai remiasi liberaliuoju socialinės valstybės modeliu. „<...> Jos tikslas – per dešimtmetį Europos Sąjungoje sukurti konkurencingiausią pasaulyje žinojimu besiremiančią ekonomiką, kurioje ekonomikos augimas būtų tvarus ir susijęs su tvirtesne socialine sanglauda.“⁹⁶ Tačiau nereikia užmiršti fakto, kad ši strategija buvo sukurta senosioms ES narėms gerinti socialinę ir ekonominę politiką, todėl negalime akiai kopijuoti šios strategijos.

Būtina pabrėžti, kad valstybės įsipareigojimas užtikrinti žmogaus teises socialinėje srityje ir vykdyti socialinį teisingumą priklauso nuo valstybėje esamų finansinių išteklių. Net ir Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad „<...> atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį, kaip antai pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali vykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė.“⁹⁷

⁹⁴ Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // Politologija. 2002, Nr. 4 (28). P. 9.

⁹⁵ kartojant: Guogis A, Liudvinovičienė A. Švedijos ir Lietuvos socialinės politikos...// ten pat, P. 39.

⁹⁶ Lisabon European Council on March 23th and 24th, 2000. Presidency Conclusion. //

http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm; prisijungimo laikas: 2010-09-10.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 6-170.

Galime priėti prie išvados, kad nuo to, kaip valstybė efektyviai surenka mokesčius, priklauso valstybės galimybės (ypač socialinėje srityje) vykdyti savo pareigas piliečiams. Pasak A. Vaišvilos, valstybės bejėgiškumas vienoje srityje, daro ją bejėgišką kitoje.⁹⁸ Lietuvoje mokesčių našta, tenkanti darbo jėgai, labai didelė, o biudžeto dalis, lyginat su bendroju vidaus produktu mažesnė. Pažymėtina, jog mokesčių politika Lietuvoje orientuota į didelę mokesčių našta, o tai skatina emigraciją, nelegalią ekonominę veiklą (pvz., kontrabandą, vogtų daiktų realizavimą, narkotikus), neoficialų užimtumą.

Apskritai Lietuvos socialinė politika orientuota į socialinę paramą, o ne į ilgalaikes socialines programas, užimtumą ir investicijas. O tai skatina piliečius išlikti pasyviais vartotojais ir pasikliauti vien tik valstybės laiduojama socialine parama. Piliečiai nėra skatinami dalyvauti rinkoje ir pasirūpinti pragyvenimo šaltiniu. Socialinės paramos sistema nepakankamai orientuota į žmogų, nes daugeliu atveju pašalpos skiriamos formaliai ir pašalpų skyrimas nėra griežtai reglamentuotas. Taigi, konstitucinė idėja apie tai, kad reikia suteikti socialinių garantijų minimumą, turi būti interpretuojama kaip viena iš pagrindinių teisių valstybės pašalpai ir socialiniam aprūpinimui gauti.

Galime pabrėžti, kad politinė ir ekonominė laisvė Lietuvoje nepadėjo priartėti prie socialinės valstybės modelio, grindžiamo socialinės rinkos ekonomikos vykdymu. Tai geriausiai gali iliustruoti šie pavyzdžiai: išryškėjo atotrūkis tarp Vilniaus ir kitų šalies miestų bei regionų (Priedas Nr. 2), lieka didžiuliai skirtumai tarp didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių gyventojų. Nedarbo lygis taip pat yra aukštas (Priedas Nr. 3), ypač kai kuriuose regionuose (Priedas Nr. 4), o socialinės paramos sistema neefektyvi. G. Nausėda priduria, kad ir vidurinioji klasė Lietuvoje nėra dar tvirtai susiformavusi, tai siaura ir gana amorfiška žmonių kategorija.⁹⁹ Lietuvoje egzistuoja tik pilietinės visuomenės užuomazgos, silpnos visuomeninės organizacijos, todėl padėtis socialinėje sferoje yra prasta, žemesnio lygio kultūros būklė.

Daugelis ši reiškinį bando sieti su pokomunistine Lietuvos valstybe, tačiau manytume, kad šie argumentai nepagrįsti, nes palyginus situaciją su kitomis Vidurio Rytų Europos valstybėmis matyti, kad dauguma iš jų išlaikė gana gerą socialinių paslaugų finansavimą. „<...> Lenkija atitinkamai gerovei skyrė dvigubai daugiau biudžeto lėšų nei Lietuva. Be to, šios valstybės gerokai anksčiau reformavo ir konsolidavo gerovės politiką reformuodamos sveikatos apsaugą ir socialinę paramą. Vengrijoje ir Čekijoje buvo įsteigti nepriklausomi sveikatos fondai, finansuojami iš atskirų mokesčių, daug anksčiau nei Lietuvoje buvo reformuota pensijų sistema.“¹⁰⁰

⁹⁸ Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija..... P. 494.

⁹⁹ Nausėda G. Kodėl Lietuvoje nepavyko sukurti visuotinės gerovės valstybės? //

<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/74392>; prisijungimo laikas: 2009-11-23.

¹⁰⁰ kartojant: Guogis A, Liudvinovičienė A. Švedijos ir Lietuvos socialinės politikos....// ten pat, P. 52.

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad Lietuvoje labiau akcentuojamas ekonominis išsivystymas, o ne teikiama pirmenybė ilgalaikio užimtumo ir socialinės apsaugos programoms. Manytume, kad socialinė parama turėtų būti minimali, kad sukurtų žmogaus vertą egzistenciją. Skirta tik konkrečioms adrešatams, kuriems tos paramos iš tikrųjų reikia. Socialinės paramos skyrimas turėtų būti griežtai reglamentuotas ir kontroliuojamas valstybės institucijų. Be to, ne tik valstybė, bet ir šeima, bendruomenė, įvairios visuomeninės organizacijos turėtų prisimti atsakomybę už kiekvieną. Tik sutvarkius socialinės apsaugos sistemą, mokesčių politiką, galėtume tikėtis valstybės ekonominio ir socialinio stabilumo. Tik tada Lietuvą ateityje būtų galima vadinti socialine valstybe.

4. IŠŠŪKIAI ŠIUOLAIKINĖMS SOCIALINĖMS VALSTYBĖMS

V. Smalskio teigimu, socialinė valstybė yra kritikuojama dėl šių priežasčių: pirma – kritika siejama su trukdymu plėtotis laisvai rinkai ir ūkio augimo problemomis. Teigiama, kad per daug išsiplėtusi socialinės saugos sistema trukdo žmonių ekonominei iniciatyvai plėtotis, sudaro neigiamą investicinį klimatą. Antra – laikoma, kad socialinės globos sistema, apėmusi praktiškai visas žmogaus gyvenimo sritis ir sukurianti gerovę buityje ligų ir senatvės atvejais, mažina šeimos kaip pagrindinės globos institucijos vaidmenį. Be to, manoma, kad tokia situacija silpnina motyvaciją kurti šeimą ir gimdyti vaikus ir taip prisideda prie visuomenės senėjimo proceso. Trečia – laikoma, kad ir labai didelės viešosios socialinės išlaidos vis tiek negali išspręsti visų socialinių problemų, ypač nedarbo mažinimo srityje. Šio modelio valstybėse įvairios interesų grupės paprastai nenori keisti situacijos mokesčių, bedarbių pašalpų, socialinių garantijų ir kitose srityse, o tai neigiamai atsiliepia gaminių konkurencingumui (aukšti gamybos kaštai ir t. t.).¹⁰¹

Kiti teoretikai tvirtina, kad socialinės valstybės modelis yra didelė viešosios politikos problema ir yra pavojinga demokratinei kontinentinės Europos šalių sistemai. Teigiama, kad socialinė valstybė, siekdama piliečių gerovės, daro tai neefektyviai, stabdo ekonomikos augimą, nepajėgia visko koordinuoti, nepajėgia surinkti, apdoroti informacijos.

Čia yra paminėta tik keletas socialinės valstybės silpnumo aspektų. Detaliau kalbant, juos galima suskaidyti į tris pagrindines grupes. Visų pirma, tai ekonominės problemos, antra – spartūs globalizacijos procesai ir trečia – socialinių valstybių vidiniai prieštaravimai. Taigi, kiekvieną iš jų atskirai ir vertėtų paanalizuoti.

¹⁰¹ kartoiant.: Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos....// ten pat, P.87.

4.1 Ekonominio augimo krizė

Pirmiausia problemos iškyla dėl materialinių vertybių perskirstymo. Spėsdama vienas problemas, ji sukelia kitas. Būtent todėl socialinė valstybė ateityje būtinai turės plėtos problemų. Siekis konkretaus asmens vartojimo mastą suderinti ne su jo kultūriniu aktyvumu, o su jo vartojimo poreikiais neišvengiamai paskatins *homo consumens* (žmogų vartotoją) ir atitinkamai sumenkins *homo creator* (žmogų kūrėją), palenks pastarąjį tarnauti žmogui vartotojui. Todėl visuomenėje atsiras vis daugiau žmonių, labiau norinčių būti agresyviais vartotojais nei socializuotais kūrėjais. <...> O tai slopins kultūrinį visuomenės aktyvumą, kuris anksčiau ar vėliau pasireikš kultūriniu (ekonominiu) sąstingiu, teisių įgyvendinimo priemonių stoka, kuri valstybę vers atsisakyti ar labai susiaurinti socialinę politiką, o jos pagrindu siaurinti ir teisės viešpatavimo sferą.¹⁰²

V. Laurėnas irgi pritaria šiai minčiai. Anot jo, reikalavimas perskirstyti materialines vertybes neskatina kūrybingumo, minimizuoja žmogaus rūpestį savo egzistencija ir tokiu būdu slopina jo aktyvumą, o valstybinės biurokratijos aparatas, priešingai, tampa vis glaudesnis ir siekia kuo daugiau kontroliuoti.¹⁰³

Galima pridurti, kad neteisingas perskirstymas ne tik mažina žmogaus kūrybingumą, bet ir mažina paskatas dirbti. Pavyzdžiui, jeigu eidamas dirbti, uždirbi du šimtus litų, prarandi du šimtus litų pašalpos, aišku, kad neisi dirbti, jei tik galima išvengti darbo. Tačiau Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas.¹⁰⁴ Todėl įstatymų leidėjams ir yra palikta plati diskrecija reguliuoti socialinės paramos teikimą. Tačiau reali situacija parodo, kad įstatymų leidėjai netinkamai naudojami šia diskrecija, paliekama daug spragų įstatymų leidyboje dėl socialinės paramos teikimo.

Taip pat pastebėta, kad socialinė valstybė sukuria prarają tarp pasirinkimų ir pasekmių. Valstybei aprūpinant mus materialiai, mes netenkame moralinės laisvės pasirinkti tai, kas nulemtų mūsų ateitį. Todėl laisvė prisiimti atsakomybę už savo išlikimą gali egzistuoti tik ten, kur valstybė minimaliai kišasi į žmonių ekonomines, socialines sritis, kur vyrauja pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms.

Kaip teigia A. Vaišvila, šios krizės įveikimo būtinybė verčia socialinę teisinę valstybę siaurinti socialines programas ir tam tikram laikui transformuotis į liberalią valstybę, kuri jau į pirmą vietą kelia ne socialinį solidarumą, o teisių ir pareigų pusiausvyrą: asmuo turi tiek

¹⁰² kartoiant.: Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.....// ten pat, P. 29.

¹⁰³ Laurėnas V. Normalios politikos genezės.....P. 272.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 38-1236.

asmeninės gerovės, kiek vykdo atitinkamas pareigas – dalyvauja ekvivalentiniuose mainuose. <...> Šiomis priemonėmis atgaivinus šalies ūkį, vėl atsiveria galimybės grįžti prie socialinės politikos ir jos besiplečiančių mastų.¹⁰⁵

Ekonominio augimo stabdys yra rimtas argumentas, kuris parodo socialinės valstybės silpnumą. Tačiau R. Lazutka, gindamas socialinės valstybės stiprumą, pateikia priešingų argumentų. Pavyzdžiui, pokariniu laikotarpiu Vokietijos išlaidos įvairioms socialinėms išmokoms buvo didesnės negu Jungtinės Karalystės, bet Vokietijos ekonominis augimas buvo spartesnis. Dabar Didžiosios Britanijos ekonominis augimas yra didesnis negu Vokietijos. Tačiau reikia pasakyti, jog Vokietija neša didelę susivienijimo naštą ir sunku įvertinti, kokią neigiamą poveikį tai turi ekonominiam augimui.¹⁰⁶ Todėl galėtume daryti prielaidą, kad žiūrėdami į įvairių šalių ekonominės raidos istoriją, nerasime tiesioginio ryšio, kad kuo didesnės išlaidos socialinei valstybei, tuo lėtesnis ekonominis augimas. Taip pat gali kilti abejonių, ar šalys, turinčios daugiau išlaidų, dėl to sumažina savo augimo rezultatus. Ar priešingai – kai šalys auga lėtai, dėl menko ekonominio pajėgumo jų socialinės išlaidos sudaro mažą bendrojo vidaus produkto dalį.

Pateikiamas dar vienas argumentas, esą skirtingų šalių ekonominio augimo skirtumai negali būti paaiškinti skirtingų socialinių valstybių priežastimis. Net jeigu būtų įrodyta, jog socialinė valstybė mažina ekonominį augimą – tai nėra galutinis argumentas prieš ją.¹⁰⁷ Todėl, kad socialinė valstybė, turėdama sąnaudas, teikia ir naudą. O ta nauda jau buvo aptarta ankstesniame skyriuje – tai didesnis žmonių saugumas, mažesnis skurdas ir didesnės investicijos į žmogiškąjį kapitalą. Jeigu mes ekonominį augimą vertiname per ilgesnį laikotarpį, tai matome, kad tos investicijos į žmogiškąjį kapitalą prisideda prie augimo. Pavyzdys būtų Skandinavijos šalys, kurios šį modelį yra labiausiai išplėtojusios. „<...> Skandinavijos šalys ekonominiu požiūriu konkurencingiausios pasaulyje, todėl kad jos investuoja į žmogiškąjį kapitalą. Jei nauda viršija sąnaudas, prioritetu galime laikyti mažesnį ekonominį augimą, bet didesnę socialinę saugą.“¹⁰⁸ Taigi, socialinė valstybė yra tam tikra draudimo kompanija: žmonės sutinka mokėti tam tikrą ekonominio augimo kainą, tai yra ekonominis augimas sumažėja dėl to, kad jie gyventų saugiau. Žinoma, liberaliosios valstybės šalininkai galėtų sukritikuoti šį teiginį, teigdami, kad be

¹⁰⁵ Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis..... // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

¹⁰⁶ Lazutka R. Socialinė politika ir socialdemokratija. Konferencijos medžiaga, Vilnius, 2005 // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa1>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

¹⁰⁷ ten pat

¹⁰⁸ ten pat

ekonominio augimo nebus ir socialinės apsaugos. Tačiau čia kalbama apie ekonominio ir socialinio saugumo derinį, o ne vien tik apie ekonominį augimą ar socialinę apsaugą.

Ekonominiai prieštaravimai - tai tik vienas iš kritikos elementų, su kuriais susiduria socialinės valstybės. Globalizacijos procesai - kitas iššūkis šiuolaikinėms socialinėms valstybėms.

4.2 Globalizacijos iššūkiai

Nepaisant socialinės valstybės sėkmių jai tenka priimti ir tam tikrus iššūkius, vienas iš jų - globalizacija. Socialinių valstybių kritika yra sutinkama ir todėl, kad yra globalinė ekonomika, nacionalinės valstybės turi vis mažiau galimybių perskirstyti išteklius, jos yra spaudžiamos globalinės konkurencijos siekiant investicijų, o tai savo ruožtu, stipriai riboja šalių vyriausybės rinkos reguliavimo priemonių pasirinkimą, siekiant išsaugoti esamą socialinės apsaugos modelį. Valstybės ekonominės erdvės atvirumas, manoma, sukuria spaudimą mažinti vyriausybės išlaidas socialinėms reikmėms. Čia pagrindinį vaidmenį vaidina ir baimė, kad kapitalas „išeis“ į valstybes, kuriose mokesčiai mažesni.

Globalizacija, pajungdama ekonominius tarpvalstybinius interesus, paliečia ir kitas socialinių valstybių visuomenės sritis: nacionalinę vidaus politiką, teisinę sistemą, žiniasklaidą, mokslą, kultūrą. Kalbant apie teisinę sistemą, vyksta teisinių sistemų unifikavimas, suvienodinimas tokių tarptautinių organizacijų kaip Jungtinių Tautų Organizacijos, Pasaulio banko, Tarptautinio Valiutos Fondo, ES, NATO dėka. Galima įžvelgti ir teisės recepciją, harmonizaciją bei atskirų teisinių sistemų sinchronizaciją, idant skirtingos normos nesudarytų kliūčių į jų reguliavimo sritį patenkančių asmenų bei dalykų sąveikai, santykių plėtrai bei egzistencijai.

Globalizacijos reiškinys kelia dviprasmiškus jausmus. Vieni tai laiko pažangiu, išlaisvinančiu ir daugiau galimybių teikiančiu procesu, kiti – kenksmingu ardančiu procesu. Kaltina jį už valstybės autoriteto, pažangių nacionalinių valstybių modelių, tautų ir kultūrų įvairovės bei individualumo nykimą.

Nors socialinėje sferoje globalizacijos poveikis sunkiau užfiksuojamas negu ekonomikoje ar kultūroje, jis neskatina darnios plėtos, nes įvykę ekonominiai pokyčiai labai stipriai pasireiškia socialinėje politikoje. Tarptautinės ekonomikos intensyvumo reikalavimai prieštarauja socialiniams žmonijos poreikiams dėl blogėjančios gyventojų sveikatos, išnaudojimo, susvetimėjimo ar pajamų atkūrimo normos sumažėjimo socialinę riziką patyrusiems asmenims.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Guogis A. Globalizacijos ir gerovės valstybių santykio problema // Socialinis darbas. 2004, Nr. 3 (2). P. 6.

Pastebima, kad globalizacijos sąlygomis sumažėja ir visuomenės aktyvumas: vietinės iniciatyvos, savivalda ir socialiniai, visuomeniniai judėjimai turi tik menką socialinę – politinę vertę. Visa tai stabdo ir pilietinės visuomenės kūrimąsi, kelia grėsmes socialinės apsaugos sistemai, skatina socialinę atskirtį, t. y. didina skurdą ir aktyvina socialinio santykio ir ryšių su kitais visuomenės nariais ir jos vertybėmis praradimą.

Tarptautiniai veiksniai vis labiau menkina socialinės valstybės vaidmenį bei įtaką žmonių gyvenimui. Socialinėse valstybėse šalia tradicinių politinių ir pilietinių teisių, kurios būdavo skiriamos valstybės galią apriboti, stengiamasi sukurti naujas ekonomines, socialines ir kultūrines teises, jas įtvirtinant šalies įstatymuose ir Konstitucijoje. Todėl šiomis naujomis teisėmis, skirtingai nuo ankstesniųjų politinių ir pilietinių teisių, valstybės vaidmuo yra plečiamas, tik plečiant žmogaus teises, tačiau siaurinant žmogaus ir jo aplinkos atsakomybės ribas.¹¹⁰ Socialinė valstybė gali likti nebepajėgi mažinti socialinės rizikos procesų, todėl ji formuodama socialinę politiką negali prisiimti sau pagrindinio vaidmens.

Socialinės valstybės kūrimas bei gyvavimas nebėra nepriklausomas procesas. Ją galėtume sieti ir su ES, kurios pagrindinis tikslas – skatinti taiką, savo vertybes ir savo tautų gerovę.¹¹¹ Pabrėžtina, kad ES - tai precedento neturintis tarptautinės teisės darinys. „<...> Tapusios ES nare, šalys tam tikra apimtimi Sąjungai perduoda savųjų valdžio institucijų kompetenciją. <...> Šis valstybės valdžios institucijų dalies kompetencijos atidavimas kartu reiškia, kad valstybė narė atsisako savo išimtinių (suverenių) teisių į tam tikros dalies savosios kompetencijos įgyvendinimą. <...> ES valstybė narė savo noru ir laisva valia sutinka apriboti savo suverenias teises leisti teisės normas, pripažinti ES teisės viršenybę.“¹¹²

Tiesos dėlei galime paminėti, kad ES turi išimtinę kompetenciją šiose srityse: a) muitų sąjungos; b) vidaus rinkos veikimui būtinų konkurencijos taisyklių nustatymo; c) pinigų politikos valstybėms, kurių valiuta yra euro; d) biologinių jūrų išteklių apsaugos pagal bendrą žuvininkystės politiką; e) bendros prekybos politikos. O taip pat pasidalijamajai ES ir valstybių narių kompetencijai priskiriamos šios pagrindinės sritys: a) vidaus rinka; b) socialinės politikos aspektai; c) ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda; d) žemės ūkis ir žuvininkystė, išskyrus, biologinių jūrų išteklių apsaugą; e) aplinkosauga; f) vartotojų apsauga; g) transportas; h) transeuropiniai tinklai; i) energetika; j) laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė; k) bendrų visuomenės sveikatos saugos problemų aspektai.¹¹³

¹¹⁰ Kubilius A. Moderni valstybė ir Konstitucija // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30 (22), P. 32.

¹¹¹ Europos Sąjungos Sutartis (suvestinė redakcija) // Oficialus leidinys Nr. C 83, 2010-03-30.

¹¹² Namavičius Z. Suverenitetas ir Europos Sąjungos teisė. Konferencijos medžiaga, Palanga, 2004 // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/07.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

¹¹³ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija) // Oficialus leidinys Nr. C 115, 2008-05-09.

Taigi, ES institucijos vykdydamos savo kompetenciją išvardintose srityse priima tam tikrus teisės aktus,¹¹⁴ kurie vienu ar kitu aspektu yra privalomi valstybėms narėms. Narės privalo juos inkorporuoti į savo teisės sistemą ir valstybės valdymą. Į valstybės vidaus teisės sritį yra įsileidžiama „svetima“ viršnacionalinės organizacijos – ES teisė. Viena vertus, ES narės, tame tarpe ir Lietuva, galėtume pastebėti, nebėra savarankiška kurdama savo teisės aktus minėtose srityse. Vieningos rinkos, pinigų sąjungos sukūrimas tiesiog reikalauja, kad į socialinės apsaugos kūrimą, ūkio plėtojimą, teisinės sistemos bazę įsilietų ir ES. Kita vertus, galime sutikti su A. Vaišvilos nuomone, kad Lietuvos orientacija į ES ir į jos teisę kartu reiškia orientaciją ir į socialinę teisinę valstybę. <...> Nes apskritai valstybės transformacija į socialinę teisinę valstybę yra demokratijos proceso gilinimas tuo požiūriu, kad politinė demokratija paverčiama į ekonominę ir socialinę demokratiją, o viso šio proceso rezultatas – piliečių teisių ir jų saugos išplėtimas.¹¹⁵

Globalizacijos įtaka paveikė ne tik socialinės valstybės teisinę bazę, bet ir žmogaus teises, kurios anot J. Jarašiūno yra šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė.¹¹⁶ Ypatingai tai pastebima po 1995 m. balandžio 27 d., kai Seimas įstatymu ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir kai kuriuos jos Protokolus¹¹⁷ bei padarė pareiškimus dėl Konvencijos 25-ojo straipsnio, konstatuodamas, kad „trejų metų laikotarpiui pripažįsta Europos Žmogaus Teisių komisijos kompetenciją priimti fizinio asmens, nevyriausybinės organizacijos ar grupės asmenų, teigiančių, kad jie yra šioje Konvencijoje pripažintų teisių pažeidimo, kurį padarė Lietuvos Respublika, aukos, peticijas.“¹¹⁸

Konstitucinio Teismas padarė išvadas, kad <...> Konvencija turi būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai. <...> Ir ši Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. Šis tikslas yra visuotinis - siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų

¹¹⁴ Reglamentas yra taikomas visuotinai. Jis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse. Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybės narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus. Sprendimas yra privalomas visas. Sprendimas, kuriame nurodomi jo adresatai, yra privalomi tik tiems adresatams. Rekomendacijos ir nuomonės neturi privalomosios galios. Reglamentas, direktyva, sprendimas, rekomendacijos ir išvados yra ES/EB antrinės teisės normos, kurios nepriklauso nei tarptautinei teisei, nei ES valstybės narės vidaus teisei.

¹¹⁵ kartojant.: Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos.....// ten pat, P. 27.

¹¹⁶ Jarašiūnas E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija // Lietuvos narystė Europos Taryboje. Vilnius: Europos tarybos informacijos biuro leidykla, 1999.

¹¹⁷ Žr. plačiau.: Lietuvos Respublikoje Konvencija ir jos ketvirtasis, septintasis bei vienuoliktasis protokolai įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d. // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37-913; Konvencijos pirmasis protokolas - 1996 m. gegužės 24 d. // Valstybės žinios. 1996, Nr. 15-386 ; Konvencijos šeštasis protokolas - 1999 m. liepos 8 d. // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1978; Konvencijos 13 protokolas - 2004 m. gegužės 1d. // Valstybės žinios. 2004, Nr. 77-2663; Konvencijos 14 protokolas - 2010 m. birželio 1 d. // Valstybės žinios. 2005, Nr. 74-2677.

¹¹⁸ Kūris P. Lietuva ir Europos Žmogaus Teisių Teismas // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/98/7/07kuris.html>; prisijungimo laikas: 2010-09-19.

laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Šiuo, tai yra tikslo, požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija - tarptautiniu lygiu. <...> Valstybinės institucijos, vykdančios teisinę gynybą, turi tiesiogiai taikyti Konstitucijos normas, taip pat įgyvendinti Konvencijos nuostatas. Šios nuostatos turi tapti valstybės vidaus teisės sudedamąja dalimi ir neturi būti jokių kliūčių joms taikyti teismuose ir kitose teisinę gynybą vykdančiose institucijose.¹¹⁹ Ši Konvencija tapo nacionalinės teisės sistemos dalimi, taigi ir konstitucinės teisės šaltiniu.

Su šios Konvencijos ratifikavimu Lietuvos piliečiams išnaudojus visas galimas teismines gynybos priemones Lietuvoje, atsirado galimybė savo pažeistas teises dėl valstybės institucijų (įstatymų leidybos, vykdomųjų, teisminių ar pan.) veiksmų ginti Europos Žmogaus Teisių komisijoje, o nuo 1998 m. Europos Žmogaus Teisių Teisme. Tačiau nagrinėjami tik skundai dėl teisių ir laisvių, kurias garantuoja Konvencija ir jos protokolai. Lietuvos piliečiai šiuo tarptautiniu žmogaus teisių gynybos mechanizmu gana aktyviai naudojasi. Europos Žmogaus Teisių Teismo statistikos duomenimis 1998 metais buvo gauti tik 75 pareiškimai, o 2002 metais net – 530 (Priedas Nr. 5). Tačiau apie 98 proc. pareiškimų yra nepriimtini (Priedas Nr. 6).

Globalizacija taipogi iškelia socialinei valstybei naujus iššūkius užtikrinant socialinį teisingumą, laisvę ir lygias galimybes. Susiduriama su nauja dominuojančia socialine struktūra, informologine ir tinkline visuomene, nauja ekonomika ir nauja kultūra. Tokioje ekonomikoje, visuomenėje ir kultūroje yra remiamasi abipusiškai priklausomo, susieto pasaulio visuomenine veikla ir socialiniais institutais. Į šį naują pasaulį negalės įsiterpti tų teritorijų gyventojai, kurie nebus vertingi ir nedomins dinamiško globalaus kapitalizmo.¹²⁰

Kovojant su globalizacijos sąlygojamais neigiamais reiškiniais, reiktų išsaugoti socialinę valstybę, kaip pagrindinę veikėją, kuri gali užtikrinti socialines teises, tačiau jos modernizacija yra būtina. Modernizavimas turėtų turėti du pagrindinius tikslus: pirma, palaikyti minimalų socialinio orumo ir apsaugos standartą tų, kurie daugiausiai nukentės nuo modernizacijos proceso; antra, reikalinga padidinti vidinę paslaugų ir prekių paklausą tam, kad stabilizuoti ekonominį ciklą.¹²¹ Kaip teigia V. Anuškevičius, tuo tikslu yra keliami pagrindiniai uždaviniai:

1) Platus ekonominis atnaujinimas ir modernizacija siekiant padidinti šalies vaidmenį globalioje ekonomikoje;

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 5 d. išvada // Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.

¹²⁰ Anuškevičius V. Valstybės ir visuomenės socialinių prioritetų sanglauda // Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, P. 231.

¹²¹ Anuškevičius V. Socialinės Europos raida: valstybės vaidmuo ir perspektyvos // Tiltai. 2003, Nr. 13. P. 12.

- 2) Socialinės rūpybos palaikymas ir perbalansavimas bei socialinis teisingumas;
- 3) Vidutinio ir smulkaus verslo, kaip ekonominio vystymosi ir naujų darbo vietų kūrimo variklio palaikymas;
- 4) Ženklaus mokesčių sumažinimas ir daug teisingesnė mokesčių formulė.¹²²

Socialinės valstybės lankstumas ir sugebėjimas keistis pagal vykstančius pokyčius turėtų pasireikšti modernizuojant ir valstybės valdymo modelį. Senąjį modelį, kuris akcentavo procesą, taisykles bei hierarchinį sprendimų priėmimą ir kontrolę, turėtų pakeisti naujas, kuris orientuotųsi į rezultatus, į teikiamų paslaugų efektyvumą ir kokybę bei realią naudą vartotojui. Visuomenės įtraukimas į bendrų problemų sprendimus naikina hierarchinę struktūrą, kuri tik iš viršaus gali nuleisti sprendimus, neatitinkančius visuomenės lūkesčių.

Taigi, globalizacija negali panaikinti tiek individualios, tiek kolektyvinės piliečių atsakomybės padedant socialinei valstybei adaptuotis prie naujų pasikeitusių socialinių sąlygų. Aktyvūs jie turi išlikti vien dėl to, jog socialinės paslaugos yra teikiamos iš jų pinigų, surinktų mokesčių pagalba, todėl stiprinant socialinę valstybę yra būtinas aktyvus visuomenės dalyvavimas organizuojant socialinį gyvenimą. Tačiau pabrėžtina, kad tik valstybės galioje yra garantas, jog globalizacijos ir modernizacijos laikotarpiu bus išsaugotos pagrindinės žmogaus teisės, todėl valstybei tenka atsakomybė už kiekvieno piliečio socialinį būvį. Tačiau valstybės atsakomybė tampa priklausoma nuo įvairių tarptautinių organizacijų, kurios riboja valstybių suverenitetą, nes valstybės, tapdamos jų narėmis, prisiima atitinkamus įsipareigojimus, kuriuos privalo vykdyti. Taip pat yra didinama ir valstybių tarpusavio ekonominė priklausomybė. Kita vertus, suklesti kova ne tik už neigiamas, bet ir pozityvias žmogaus teises, už aplinkos saugą, tokiu būdu yra aktyvinamas ir visuomenės interesas pasirūpinti savo gerove.

4.3 Socialinių valstybių vidiniai prieštaravimai

Socialinių valstybių gyvavimui problemas kelia ne tik prieštaravimai dėl persikirstymo, globalizacijos procesai, bet ir vidiniai veiksniai.

Visų pirmiausia, demografiniai dalykai. Šeimos mažėja, žmonės senėja. Vidutinė gyvenimo trukmė ilgėja, tačiau ilgėja ir nedarbingumo periodas, o tai sąlygoja didesnę spaudimą valstybių pensijų bei sveikatos apsaugos sistemoms. Kaip išeitis yra siūloma pasitelkti kapitalą. „<...> Tarkim, skandinavai investuoja Lietuvoje ir savo pensijas finansuoja iš mūsų sumokėtų pinigų jų bankams, jų draudimo kompanijoms, kurie Lietuvoje mažai apmokestinami. Kapitalas išvežamas ir jis bus panaudotas svetimų šalių pensininkų pensijoms apmokėti. Taigi, telkiama

¹²² Anuškevičius V. Valstybės ir visuomenės socialinių prioritetų sanglauda....P. 231.

daugiau kapitalo, ieškoma geresnės kokybės, kuri galėtų atstoti mažėjančią darbo jėgą ir išlaikyti daugiau nedirbančių visuomenės žmonių.¹²³

G. Esping-Andersen, kalbėdamas apie vidines socialinės valstybės krizes, irgi svarbiausią reikšmę teikia senėjimo procesams, mažėjančiam gimstamumui, gamybos technologijų kaitai, naujiems darbo organizavimo metodams, paslaugų sektoriaus plėtrai, besikeičiantiems lyčių vaidmenims darbo rinkoje ir namų ūkiuose.¹²⁴

Yra pastebimas ir socialinės valstybės institucijų krizė. Libertarai socialinę valstybę dažnai kaltina todėl, kad ji sukuria arba paskatina kurtis interesų grupes, kurios iš valstybės reikalauja vis daugiau ir daugiau.¹²⁵ Tačiau kapitalistinė sistema, rinkos sektorius taip pat kuria interesų grupes. Pavyzdžiui įvairias bankininkų asociacijas, darbdavių organizacijas ir kitas, kurios spaudžia valstybę ir išsireikalauja lengvatų.

Kalbant apie socialinę valstybę, ji yra kritikuojama ir dėl paties savo tikslo, nes kai kuriems jis atrodo nerealius, t. y. panaikinti skurdą. Todėl, galėtume sakyti, kad ji ir bus kritikuojama, nes tik deklaruoja tikslus, bet jų iki galo neįgyvendina. Tačiau remiantis R. Lazutkos samprotavimais, galima teigti ir priešingai, jog valstybei kyla pavojus ne dėl to, kad ji yra socialinė valstybė, bet dėl to, jog ji pernelyg maža socialinė valstybė. Arba valstybės socialinei politikai skiriama per mažai dėmesio, todėl ir jos politinėms institucijoms kyla pavojus.¹²⁶ V. Laurėnas dar priduria, kad, socialinę valstybę lengva kritikuoti, jeigu socialinio efekto tikimasi iš pačios socialinės sferos. Tokiu atveju socialinė valstybė yra tik iliuzija.¹²⁷ Pritariama šiai minčiai, nes ypatingai pokomunistinių šalių piliečiams yra būdingas toks požiūris, kurie įpratę, kad valstybė išspręs jų pagrindines socialines problemas.

¹²³ Lazutka R. Socialinė politika..... // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa1>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

¹²⁴ Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare.....P. 434-437.

¹²⁵ Lazutka R. Socialinė politika..... // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa1>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

¹²⁶ ten pat

¹²⁷ Laurėnas V. Normalios politikos genezės atvejis.....P. 272.

IŠVADOS

1. Valstybę šiandien galime apibūdinti kaip nepriklausomą, suverenią žmonių bendriją, įsikūrusią tiksliai apibrėžtoje teritorijoje, turinčią politinę valdžią ir pripažįstamą kitų suverenių valstybių. Taigi, valstybė tradiciškai yra apibrėžiama trimis elementais: tauta, teritorija ir valdžia. Nesant nors vieno iš šių elementų valstybė egzistuoti negali.

2. Valstybės teorijų gausą, aiškinančių specifinę valstybės prigimtį ir esmę, lėmė valstybės formų gausa praeityje. Valstybė, kaip sudėtingas socialinis darinys, įgyvendindama politinę valdžią, skirtingai veikė visuomenės ir jos socialinių institucijų kūrimąsi ir interesus. Todėl ir visos valstybės teorijos (pliuralizmo, naujosios dešinės, elito, neopliuralizmo, marksizmo) nagrinėjo valstybės institucijų santykį su įvairiomis įtakingomis visuomenės grupėmis. Per šį santykį skirtingu lygiu pasireiškė valstybės vaidmuo ir įtaka visuomenėje.

3. Socialinis teisingumas, kaip vienas iš socialinės valstybės principų, valstybės lygmeniu pradėjo formuotis XIX a. pabaigoje. Šiandien visos valstybės įsipareigoja siekti socialinio teisingumo bei pripažįsta, kad socialinis teisingumas netrukdo ekonominei plėtrai, tarptautiniams santykiams bei vystyti ryšiams tarp valstybės ir socialinių grupių. Todėl remiantis socialinio teisingumo principais valstybėje siekiama išvengti skurdo bei socialinės atskirties atvejų. Taip yra garantuojamas valstybės ir visuomenės stabilumas.

4. Šiuolaikinė socialinė valstybė grindžiama teisinės valstybės koncepcija, kuri perėjo šias raidos stadijas: teisėtumo valstybė – teisės viešpatavimo valstybė – socialinė teisinė valstybė. Būtent ši raida ir atskleidžia nuoseklų teisinės valstybės tapimą socialine teisine valstybe. Šiuolaikinė socialinė valstybė yra teisinė demokratinė konstrukcija, kurios paskirtis, vadovaujantis socialinio teisingumo, konstitucinio lygiateisiškumo, proporcingumo principais, sudaryti sąlygas visapusiškam asmenybės vystymuisi ir užtikrinti ne tik neigiamas, bet ir pozityvias žmogaus teisės ir garantuoti realų jų įgyvendinimą.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje deklaruojamas siekis sukurti teisinę valstybę, kurios koncepcija kartu su teisinės valstybės principais išreikšta visoje Konstitucijos konstrukcijoje. Tuo tarpu socialinės valstybės, kaip konstitucinio principo, doktrina yra labai fragmentiška ir neišplėta.

6. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija socialinės valstybės principas traktuojamas kaip socialiai orientuotos valstybės principas, kuris apibendrina valstybės socialinės politikos uždavinius, Konstitucijoje įtvirtinančius valstybės socialinius įsipareigojimus, žmonių ekonomines ir socialines teises ir jų garantijas.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje labiausiai išplėtos asmens teisės į socialinę paramą. Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės

solidarumo idėją, t. y. visuomenė ir valstybė privalo solidariai rūpintis tais, kam nepavyksta adaptuotis prie labai dinamiškai besikeičiančių gyvenimo aplinkybių. Žinoma, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo ir savo šeimos likimą.

8. Šiuolaikinė socialinė valstybė, vykdydama efektyvią socialinę politiką turi užtikrinti ne tik visos visuomenės narių gerovę, vienodai saugoti ir garantuoti visų žmonių teises, bet ir kaip teisinės tvarkos palaikytoja suteikti saugumą nuo išorės rizikų. Efektyvus gerovės užtikrinimas priklauso nuo socialinės valstybės pasirinkto politikos modelio, ekonominės būklės ir išteklių, vyraujančios socialinio teisingumo sampratos, lemiančios pajamų perskirstymą, taip pat nuo techninių galimybių perskirstyti šias pajamas.

9. Atgavus Nepriklausomybę Lietuva pasuko ne socialinės valstybės kūrimo linkme, nors jai sukurti ir buvo tam tikrų išteklių, tačiau pasirinko korporatyvinį valstybės modelį. Vyraavo silpnos valstybės ir laisvosios rinkos požiūris. Socialinė politika liko orientuota į socialinę paramą, o ne ilgalaikes socialines investicijas. O tai sudarė sąlygas piliečiams išlikti pasyviais vartotojais, nesiekti savo gerovės. Susidarė didelis atotrūkis tarp regionų, didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių asmenų. Tačiau Lietuva, spaudžiama įvairių tarptautinių organizacijų, savo valstybės modelį kreipė liberaliu keliu. Tai liudija privačių pensijų fondų įsteigimas, įstojimas į Europos Sąjungą. Todėl tikėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas valstybės socialinė orientacija turi potencialą evoliucionuoti, kad Lietuvos valstybė kada nors ateityje būtų traktuojama kaip socialinė valstybė. Tačiau tam būtina sąlyga – esminis ūkio pakilimas, leidžiantis įstatymuose vis plačiau įtvirtinti socialinių garantijų sistemą.

10. Socialinės valstybės XXI a. sunkiai „išgyvena“ globalizacijos ir liberalizacijos įtakas, ekonominį spaudimą, todėl tam tikri tradiciniai socialinės valstybės bruožai pasižymi tendencija silpnėti. Šį paradigminį lūžį atspindi ekonominiai procesai, kurie skatina beatodairišką pelno siekimą ir „sukuria“ žmogų vartotoją Globalizacijos procesai, kurie menkina valstybės suvereniteto ribas, moralinių vertybinių elementų bei pasaulėžiūrų specifikos skirtumus, pastebimas teisinių sistemų unifikuojimas. Tačiau kartu reikia pripažinti, kad globalizacijos procesai atveria žmonėms didesnes galimybes ginti savo pažeistas teises. O socialinių žmonių teisių ir laivių įtvirtinimas tarptautiniuose teisės aktuose, kuriuos Lietuva yra ratifikavusi, įpareigoja valstybę jas garantuoti visomis tinkamomis ir turimomis priemonėmis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 42-1192.
3. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 37-913.
4. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1 protokolo ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 15-386.
5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolo „Dėl mirties bausmės panaikinimo“ ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1978.
6. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 protokolo „Dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais“ ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 77-2663.
7. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 protokolo „Dėl konvencijos kontrolės sistemos pakeitimo“ ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 74-2677.
8. Lisabonos sutarties, iš dalies keičiančios Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį, ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 56-2123.
9. Europos socialinė chartija // Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.
10. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
11. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
12. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
13. Europos Sąjungos Sutartis (suvestinė redakcija) // Oficialus leidinys Nr. C 83, 2010-03-30.
14. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija) // Oficialus leidinys Nr. C 115, 2008-05-09.
15. The Constitution of Sweden // http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_____6307.aspx; prisijungimo laikas: 2010-08-15.
16. The Constitution of Greece // <http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/Constitutions/Greece.html>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

17. The Constitution of The Italian Republic //

http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/italy/italy--e.htm;
prisijungimo laikas: 2010-08-15.

18. The Constitution of Ireland //

<http://www.constitution.ie/reports/ConstitutionofIreland.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-08-15.

19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 m. sausio 5 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 9-199.

20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546.

21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 476 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1998, Nr. 85-2382.

22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 "Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo" 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 "Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo" patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d.

nutarimu Nr. 441 "Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo" patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai" // Valstybės žinios. 2004, Nr. 38-1236.

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 181-6708.

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 102-4171.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 7 straipsnio 2 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) nuostatos ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimu Nr. 309 "Dėl Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo" patvirtintų Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 13 punkto (2004 m. kovo 22 d. redakcija) nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1904.

27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimo "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narių darbo sąlygų įstatymo 13 straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" ir 2006 m. kovo 28 d. nutarimo "Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" nuostatų išaiškinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 6-170.

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 106-4434.

II. Specialioji literatūra:

1. Anuškevičius V. Socialinės Europos raida: valstybės vaidmuo ir perspektyvos // Tiltai. 2003, Nr. 13.
2. Anuškevičius V. Valstybės ir visuomenės socialinių prioritetų sanglauda // Pilietinė visuomenė: politikos įpildinimo projekcijos. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006.
3. Bakaveckas A. Lietuvos vykdomoji valdžia. Vilnius: Eugrimas, 2007.
4. Barry B. Teisingumo teorijos. Socialinio teisingumo traktatas. Vilnius: Eugrimas, 2002. T.1.
5. Baublys L. Teisingumo sampratos problema globalizacijos procese // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34).
6. Beinoravičius D. Socialinis kompromisas kaip teisinio įstatymo požymis // Jurisprudencija. 2002, Nr. 27 (19).
7. Bieliauskaitė J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje // Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 2 (2).
8. Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos: liberaliosios demokratijos politika. Vilnius: Eugrimas, 1999.
9. Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 17.
10. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // Politologija. 2002, Nr. 4 (28).
11. Guogis A. Liudvinovičienė A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004, Nr. 8.
12. Guogis A. Globalizacijos ir gerovės valstybių santykio problema // Socialinis darbas. 2004, Nr. 3 (2).
13. Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002.
14. Hayek A. F. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Vilnius: Eugrimas, 1998. T.2.
15. Hospers J. Kas yra libertarizmas? Laisvoji rinka: skaitiniai. Kaunas: Lietuvos verslininkų sąjunga, 1992.
16. Jančaitytė R. Šeimos politika socialinės gerovės valstybėse // Filosofija. Sociologija. 2004, Nr. 4.
17. Jarašiūnas E. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir konstitucinė justicija // Lietuvos narystė Europos taryboje. Vilnius: Europos tarybos informacijos biuro leidykla, 1999.
18. Katuoka S. Valstybės ir teisės teorijos pagrindinės kategorijos. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.
19. Kubilius A. Moderni valstybė ir Konstitucija // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30 (22).

20. Laurėnas V. Normalios politikos genezės atvejis. Lietuvos politinės sociologijos studija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001.
21. Mesonis G. Valstybės požymiai konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija. 2002, Nr. 30 (22).
22. Rawls J. Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas, 2002.
23. Rōmeris M. Valstybė. Vilnius: Pradai, 1995. T.1.
24. Smalskys V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 11.
25. Spruogis E. Pilietinių ir politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių santykis // Jurisprudencija. 2001. Nr. 21(13).
26. Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis // Jurisprudencija. 2002, Nr. 25 (17).
27. Spruogis E. Socialinės asmens teisės ir jų konstitucionalizacija Lietuvoje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59 (61).
28. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
29. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000.
30. Vaišvila A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos // Jurisprudencija. 2000, Nr. 15(7).
31. Vaišvila A. Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Jurisprudencija. 2001, Nr. 19 (11).
32. Vaišvila A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas) // Jurisprudencija. 2002, Nr. 24 (16).
33. Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.
34. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
35. Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija. 2006, Nr. 12 (90).
36. Brigs A. The Welfare State in Historical Perspective // European Journal of Sociology. 1961, Vol 2.
37. Castels F. G. On Religion and Public Policy: Does Catholicism Make a Difference? // European Journal of Political Research. 1994, Vol 25.
38. Esping - Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990.
39. Nozick R. Anarchy, State and Utopia. Oxford: Blackwell, 1974.
40. Offe C. Contradictions of The Welfare State. Cambridge: The MIT press, 1984.
41. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.

III. Daktaro disertacijos:

1. Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S). Vilnius, 2002.

IV. Teismų praktika:

1. A.S v UAB „Mobilios visatos telekomunikacijos“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 metų birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2008)

2. R.B v Kauno 2-osios klinikinės ligoninės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 metų kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-117/2010)

V. Elektroniniai šaltiniai:

1. Birmontienė T. Konstitucinės teisės gauti pensiją interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Pranešimas skaitytas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijoje „Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje“, Dubingiai, 2006 m. rugsėjo 28 - 29 d. // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/09.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

2. Kūris P. Lietuva ir Europos Žmogaus Teisių Teismas // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/98/7/07kuris.html>; prisijungimo laikas: 2010-09-19.

3. Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Pranešimas skaitytas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo šeštojoje konferencijoje "Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje", Neringa, 2001 m. birželio 11 - 12 d. // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

4. Lapinskas K. Asmens socialinių teisių apsaugos klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Pranešimas skaitytas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijoje „Asmens socialinės teisės konstitucinių teismų jurisprudencijoje“, Dubingiai, 2006 m. rugsėjo 28 - 29 d. // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/08.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

5. Lazutka R. Socialinė politika ir socialdemokratija. Pranešimas skaitytas Socialdemokratinės minties instituto konferencijoje „Vakarietiška socialdemokratija Lietuvoje: ar pavyks ištrūkti iš nomenklatūrinių gniaužtų?“, Vilnius, 2005 m. sausio 12 d. // <http://www.lsd.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa1>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

6. Namavičius Z. Suverenitetas ir Europos Sąjungos teisė. Pranešimas skaitytas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo

teisėjų konferencija "Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste", Palanga, 2004 m. gegužės 26 - 28 d. // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/07.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-07-02.

7. Nausėda G. Kodėl Lietuvoje nepavyko sukurti visuotinės gerovės valstybės? <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/74392>; prisijungimo laikas: 2009-11-23.

8. Vaišvila A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis. Pranešimas skaitytas Socialdemokratinės minties instituto konferencijoje „Gerovės valstybė“, Vilnius, 2006 m. vasario 25 d. // <http://www.llds.lt/lt/pages,id.85?PHPSESSID=f122c05fc60d1773abc7f6ddc0446fa>; prisijungimo laikas: 2010-03-15.

9. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1159190135>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

10. http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/Tendencijos_list.aspx; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

11. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

12. <http://www.socmin.lt/index.php?-630853757>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

13. http://www.tm.lt/dok/2010_07_27_STATISTIKA_pgl_metus.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-13.

14. <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/B21D260B-3559-4FB2-A629-881C66DC3B2F/0/CountryStatistics01012009.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-13.

15. Lisabon European Council on March 23th and 24th, 2000. Presidency Conclusion. // http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm; prisijungimo laikas: 2010-09-10.

SANTRAUKA

Šiuolaikinė socialinė valstybė

Magistro baigiamajame darbe „Šiuolaikinė socialinė valstybė“ analizuojama Lietuvos valstybės socialinė orientacija socialinės apsaugos ir socialinės politikos kontekste.

Socialinės valstybės kūrimas yra kiekvienos valstybės siekis. Nes tik tokia valstybė, vadovaudamasi socialinio teisingumo, konstitucinio lygiateisiškumo, proporcingumo principais bei pasitelkdama savo teisinę - įstatyminę bazę, sudaro sąlygas visapusiškam asmenybės vystymuisi, užtikrina ir realizuoja ne tik pozityvias, bet ir negatyvias žmogaus teises. Todėl darbe atskleidžiami ne tik pagrindiniai valstybės komponentai – teritorija, tauta ir valdžia, bet ir šiuolaikinės socialinės valstybės paskirtis, sampratų, t. y. socialinės teisinės valstybės, socialiai orientuotos valstybės ir gerovės valstybės, įvairovė ir šių sampratų skyrimas. Plėtojamas socialinio teisingumo principas, kaip vienas iš pagrindinių socialinės valstybės principų, ne tik teoriniame, bet ir praktiniame lygmenyje.

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra tiesiogiai įvardijamas socialinės valstybės apibrėžimas, tačiau jos socialinė orientacija yra įrodoma nagrinėjant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, kurioje labiausiai ir yra išplėtos asmens teisės į socialinę paramą. Kartu parodoma valstybės priedermė žmogaus socialinės apsaugos srityje.

Magistro baigiamajame darbe pabrėžiama, kad XXI a. socialinės valstybės sunkiai „išgyvena“ globalizacijos ir liberalizacijos įtakas, ekonominį spaudimą, todėl tam tikri tradiciniai šiuolaikinės socialinės valstybės bruožai pasižymi tendencija silpnėti.

Reikšminiai žodžiai: socialinė valstybė, socialinis teisingumas, socialinės teisės, socialinė politika.

SUMMARY

Modern Social State

Social orientation of the Lithuanian state in the context of social security and social policy are analyzed in the master theses “Modern Social State”.

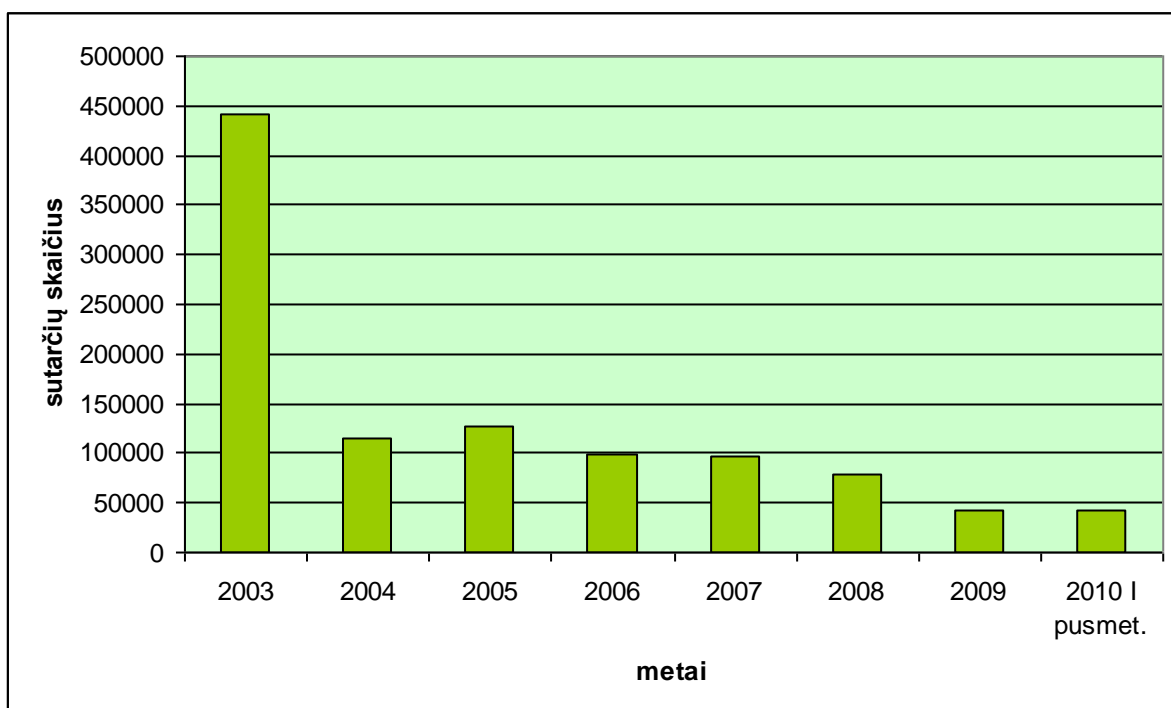
Every state has the goal of creating the social state. Only such state following the principles of social justice, constitutional equality and proportionality, and using its legal and statutory base is able to provide conditions for full development of personality, can ensure and use positive as well as negative human rights. Therefore, the thesis presents the basic elements of the state (territory, nation and government) as well as the purpose of modern social state, diversity of its conceptions, i.e. social legal state, socially oriented state, and state of welfare, and division of such conceptions. The principle of social justice as one of the main principles of the social state is developed at theoretical as well as practical level.

Although the social state is not directly defined in the Constitution of the Republic of Lithuania, its social orientation may be proved by the analysis of jurisprudence of the Constitutional Court where the person’s right to social support is developed most widely. It also shows obligation of the state in the field of human’s social security.

Also, it is emphasized in the master thesis that the social states of the 21st century find it difficult to “survive” the impact of globalization and liberalization as well as economic pressure, therefore specific traditional characteristics of the modern social state are characterized by the tendency to become weaker.

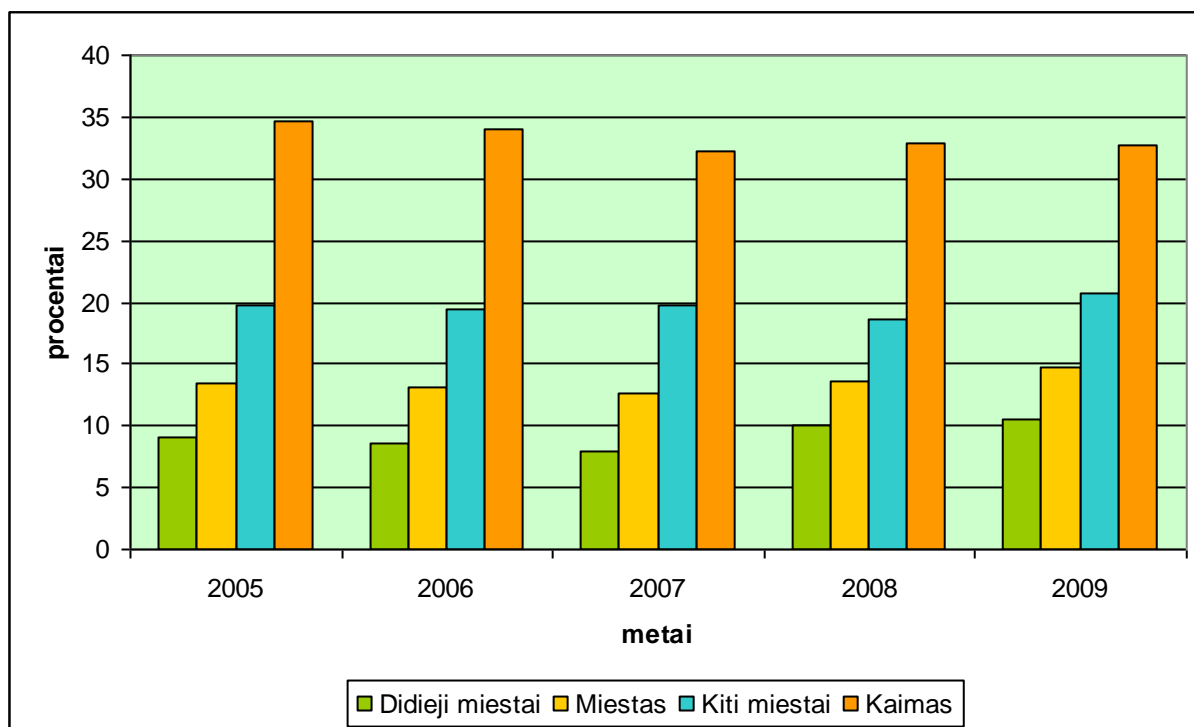
Key words: social state, social justice, social right, social policy.

Priedas Nr. 1. Pasirašytų pensijų kaupimo sutarčių skaičius 2003 – 2010 I pusmet.¹²⁸

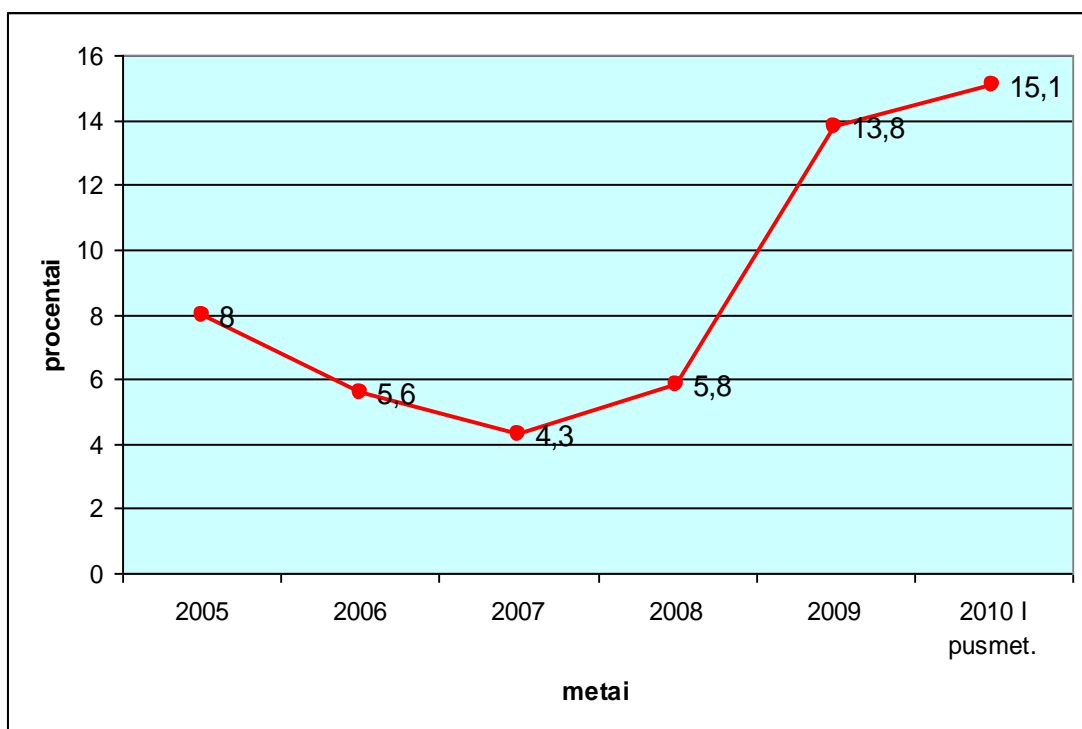
¹²⁸ <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-1159190135>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

Priedas Nr. 2. Regioniniai skurdo rizikos lygiai 2005 – 2008 metais¹²⁹

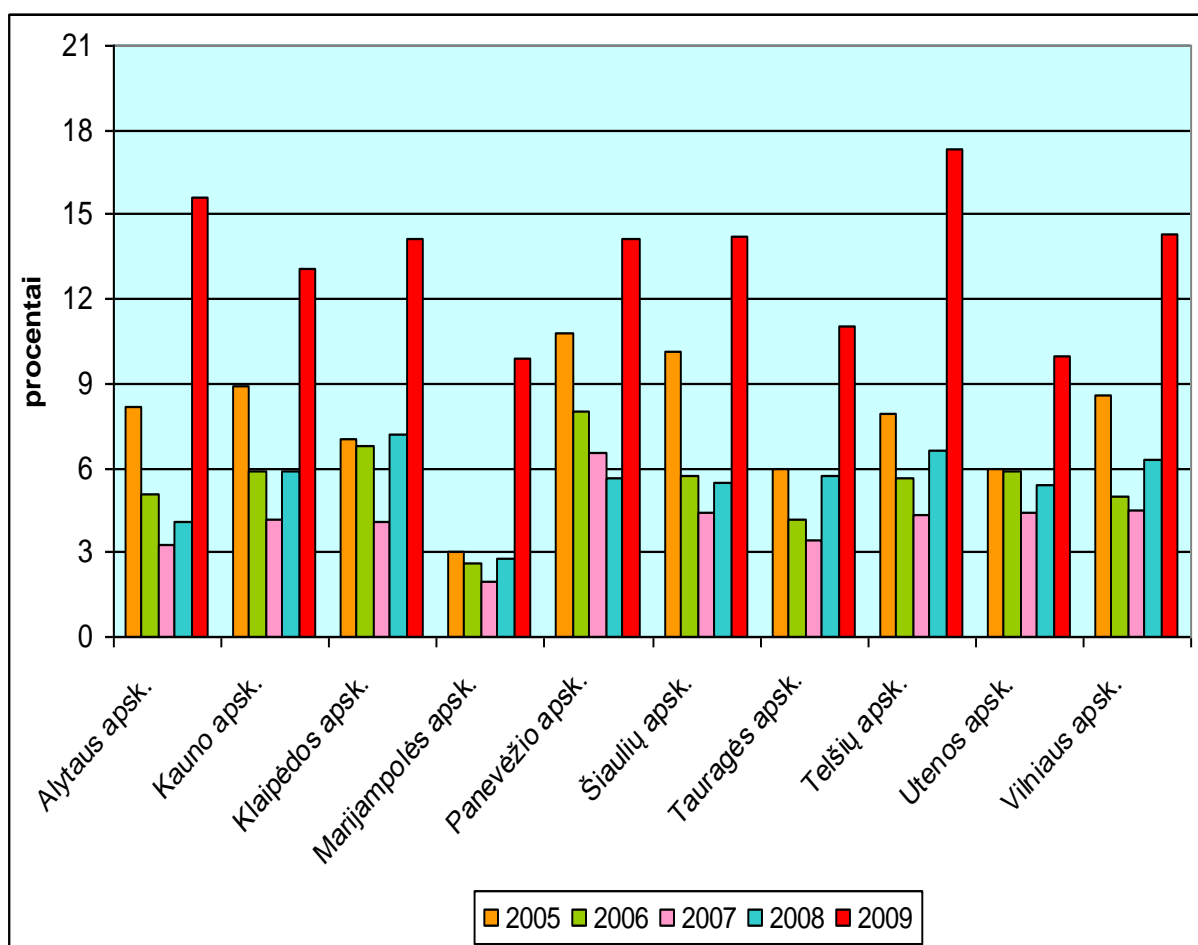
¹²⁹ <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

Priedas Nr. 3. Nedarbo lygio Lietuvoje kitimas 2005 – 2010 m. I pusmet.¹³⁰

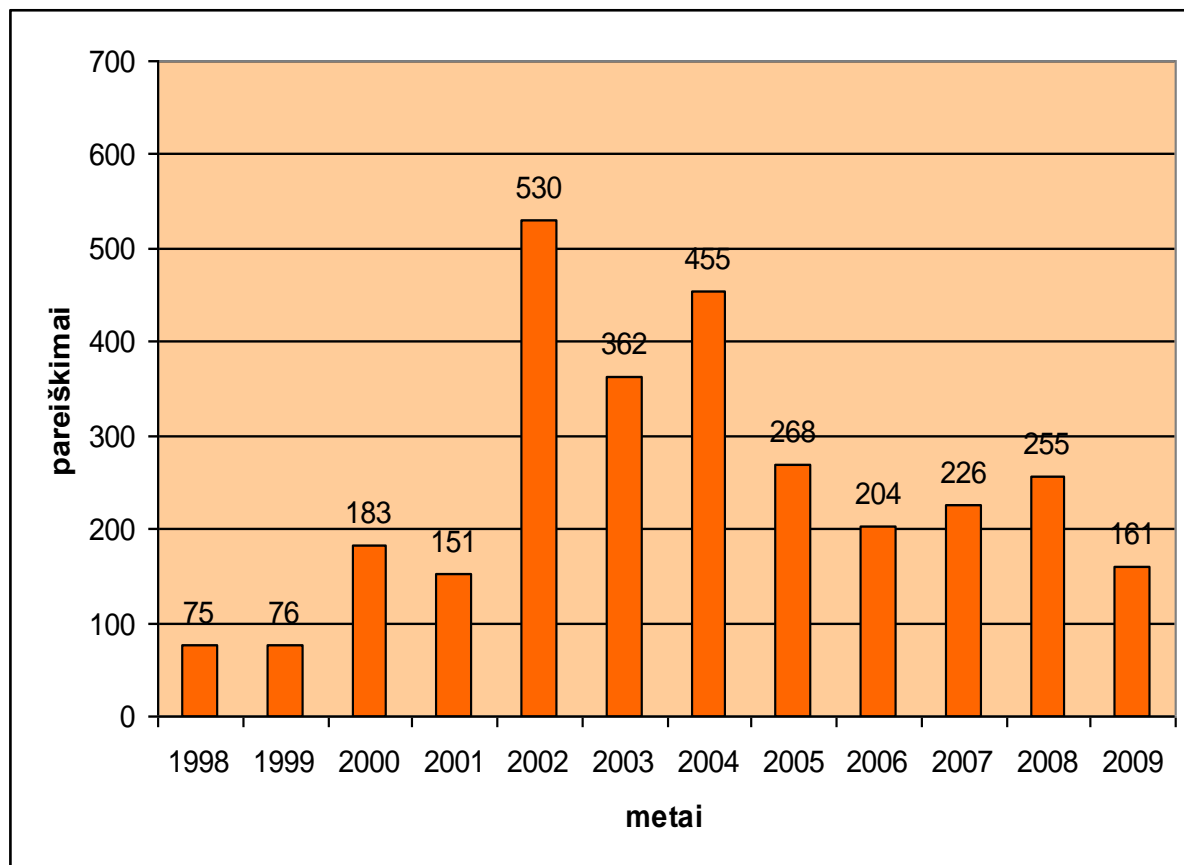
¹³⁰ http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/Tendencijos_list.aspx; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

Priedas Nr. 4. Nedarbo lygis pagal apskritis 2005 – 2009 metais¹³¹

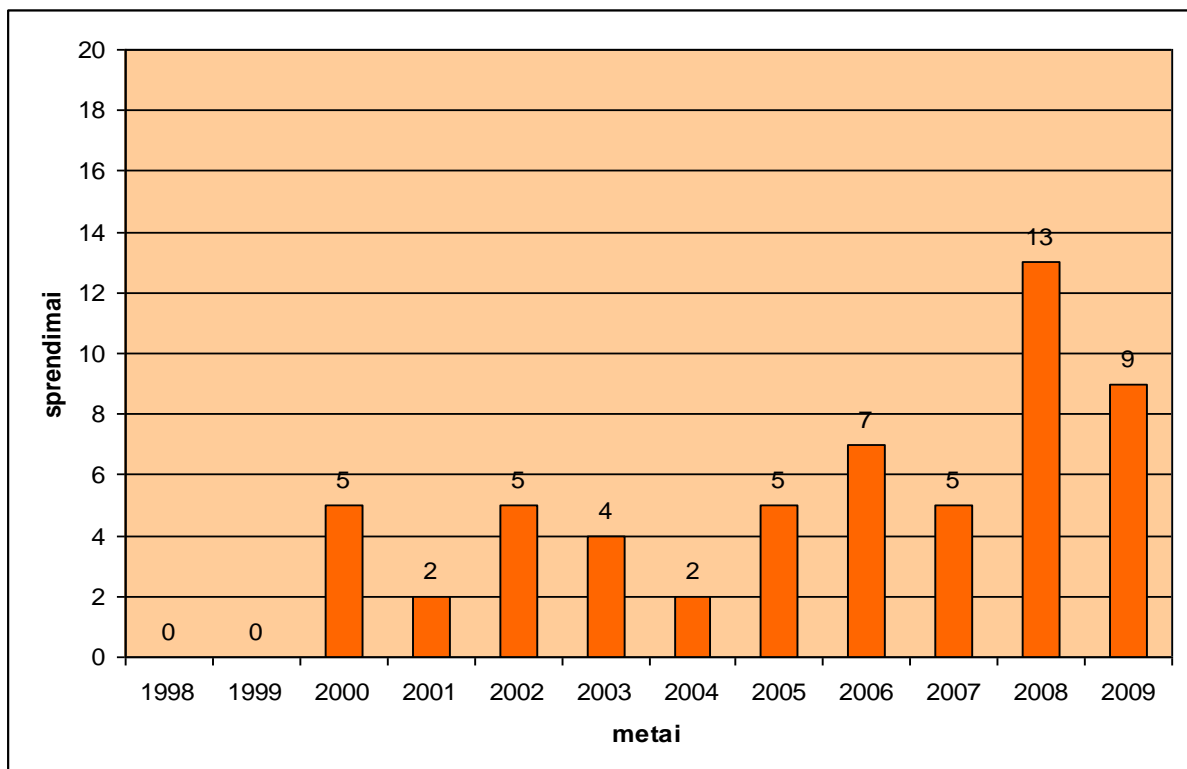
¹³¹ <http://www.socmin.lt/index.php?-630853757>; prisijungimo laikas: 2010-09-30.

Priedas Nr. 5. Paduotų pareiškimų skaičius Europos Žmogaus Teisių Teismui prieš Lietuvos valstybę 1998 – 2009 metais¹³²

¹³² <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/B21D260B-3559-4FB2-A629-881C66DC3B2F/0/CountryStatistics01012009.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-13;
http://www.tm.lt/dok/2010_07_27_STATISTIKA_pgl_metus.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-13.

Priedas Nr. 6. Europos Žmogaus Teisių Teismo priimtų sprendimų skaičius prieš Lietuvos valstybę 1998 – 2009 metais¹³³

¹³³ <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/B21D260B-3559-4FB2-A629-881C66DC3B2F/0/CountryStatistics01012009.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-13;
http://www.tm.lt/dok/2010_07_27_STATISTIKA_pgl_metus.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-13.